

**1929 BÜYÜK EKONOMİK BUHRAN'DAN 2008
EKONOMİK KRİZİ'NE DÜNYA EKONOMİK
KRİZLERİ VE TÜRK TEKSTİL
SEKTÖRÜNE ETKİLERİ**

Konur Alp ARACI

Yüksek Lisans Tezi

Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Yrd.Doç.Dr. E. Recep ERBAY

2010

T.C.
NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

1929 BÜYÜK EKONOMİK BUHRAN'DAN 2008 EKONOMİK KRİZİ'NE DÜNYA
EKONOMİK KRİZLERİ VE TÜRK TEKSTİL SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

Konur Alp ARACI

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: YRD. DOÇ. DR. E. RECEP ERBAY

TEKİRDAĞ-2010

Her hakkı saklıdır

Yrd. Doç. Dr. E. Recep ERBAY danışmanlığında, Konur Alp ARACI tarafından hazırlanan bu çalışma aşağıdaki jüri tarafından Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Juri Başkanı : Doç. Dr. Ahmet KUBAŞ

İmza :

Üye : Doç Dr. M. Ömer AZABAĞAOĞLU

İmza :

Üye : Yrd. Doç. Dr. E. Recep ERBAY

İmza :

Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulunun 05.11.2010 tarih ve 40/10 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Fatih KONUKCU
Enstitü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

1929 BÜYÜK EKONOMİK BUHRAN'DAN 2008 EKONOMİK KRİZİ'NE DÜNYA
EKONOMİK KRİZLERİ VE TÜRK TEKSTİL SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

Konur Alp ARACI

Namık Kemal Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul Recep ERBAY

Dünya ekonomileri 1929 Büyük Ekonomik Buhranı'ndan 2008 Dünya Krizine kadar pek çok kez küresel anlamda irili ufaklı şoklarla sarsıldılar. Bu şoklar ve krizlerin birbirleri ile büyük benzerlikleri olsa da büyük farklılıkları da vardı. Ekonominin durağan olmayan yapısı ve kelime anlamında da içerdiği “sınırsız ihtiyaçların kıt kaynaklarla karşılanma çabası” nedeni ile de gerek ülkemiz ekonomisi gerekse dünyanın diğer ülkeleri ve ekonomileri bundan sonra da irili ufaklı pek çok şok ve krize maruz kalacaktır.

Türk Ekonomisi'nin lokomotif sektörlerinden olan ve özellikle ihracat odaklı büyüme sergileyen “Tekstil Sektörü” de diğer tüm sektörler gibi yaşanan bu küresel krizlerden ciddi anlamda etkilenmiş ve büyük yaralar almıştır. Ancak tekstil sektörü bir şekilde bu krizlerin etkilerini atlatmayı başarmıştır. Türk Tekstili Sektörü için asıl büyük tehlike yaşanan bu krizlerden çok yıllardır çözüm istediği yapısal sorunlardır. Sektörün geleceği için bu yapısal sorunlar bir an önce çözülmelidir.

Anahtar kelimeler: kriz, ekonomik krizler, küresel krizler, tekstil, Türk Tekstil Sektörü, Türk Ekonomisi,

2010, 80 sayfa

ABSTRACT

MSc. Thesis

THE WORLD ECONOMIC CRISES FROM 1929 GREAT ECONOMIC DEPRESSION TO 2008 WORLD ECONOMIC CRISIS AND THEIR EFFECTS TO THE TURKISH TEXTILE SECTOR

Konur Alp ARACI

Namık Kemal University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Agriculture Economics

Supervisor : Assist. Prof Dr. Ertuğrul Recep ERBAY

The economies of the world many times were shaken by the global large and small shocks from great economic depression of 1929 to 2008 world economic crisis. Although this crises have many similarities, they have many differences. After that because of the non-static structure of the economy and including the meaning of the word “ the effort of unlimited needs by rare equities”, our country’s economy as well as the world’s other economies will be exposed to large and small shocks and crises.

The textile industry that is one of the leading sectors of Turkish Economy and exhibits export oriented growth be effected by these global crises as well as all other sectors of Turkish Economy. But the textile industry could overcome these crises by some way. The biggest risk for the textile industry is not these crises the risks are structural problems of the sector. These problems should be resolved as soon as possible for the future of the sector.

Keywords : crisis, economic crises, global crises, textile, Turkish Textile Industry, Turkish Economy

2010, 80 pages

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, 1929 yılında yaşanan ekonomik buhrandan başlayarak 2008 yılında yaşanan ve dünyayı etkisi altına alan küresel krize kadar geçen sürede yaşanan büyük küresel krizlere değinilmiş ve yaşanan krizlerin Türk Tekstil Sektörü üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır.

Sadece bu çalışmanın hazırlanması aşamasında değil tüm yüksek lisans eğitimim süresince bana kattıkları ve büyük desteği için danışmanım Yrd. Doç. Dr. E. Recep ERBAY'a ve her zaman olduğu gibi bu çalışmanın hazırlanması sırasında da benden desteğini hiç esirgemeyen sevgili eşim Emre S. ARACI'ya teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vi
ÇİZELGELER DİZİNİ	vii
1.GİRİŞ.....	1
2.MATERYAL METOD	2
2.1. Materyal	2
2.2. Metodi	2
3.EKONOMİK KRİZLER	3
3.1. Ekonomik Krizlerin Tanımı	3
3.2. Ekonomik Kriz Çeşitleri.....	4
3.3. Küreselleşmenin Finansal Krizler Üzerindeki Etkisi	8
4. KÜRESEL EKONOMİK KRİZLER	12
4.1. 1929 Büyük Ekonomik Buhran.....	12
4.1.1. Krizin başlangıcı	12
4.1.2. Krizin patlak vermesi	13
4.1.3. Kriz sonrası durum	17
4.1.4. Krizin Avrupa'ya yayılması	18
4.1.4.1. İngiltere	19
4.1.4.2. Fransa	20
4.1.4.3. Almanya	20
4.1.4.4. Türkiye	20
4.2. 1973 Petrol Krizi	21
4.2.1. Krizin patlak vermesi	22

4.2.2. Krizin sonrası	23
4.2.3. Krizin Türkiye'ye Etkileri	24
4.3. 1994 Meksika Krizi	26
4.3.1. Krizin nedenleri ve çıkışı	26
4.3.2. Meksika krizinde spekülasyon	30
4.4. Güneydoğu Asya Mali Krizi	31
4.4.1. Krizin nedenleri ve patlak vermesi.....	31
4.4.2. Krizin etkileri	35
4.4.3. Krizin Türkiye'ye etkileri.....	36
4.5. Rusya Krizi.....	37
4.5.1. Krizin çıkışı	39
4.5.2. Krizin Türkiye'ye etkisi	40
4.6. Arjantin Krizi	42
4.6.1. Krizin Nedenleri	42
4.6.2. Krizin Gelişimi	46
4.7. Dünya Ekonomik Krizi	50
4.7.1. ABD Motgage Piyasası	50
4.7.2. Krizin çıkışı	52
4.7.3. Krizin Türkiye'ye etkileri.....	54
5. TÜRKİYE'DE TEKSTİL	57
5.1. Türkiye'de Tekstil Tarihçesi	58
5.1.1. Genel Bilgiler	58
5.1.2. Sektörün Türkiye'de Avnatajları	60
5.1.3. Krizlerin sektöre etkileri ve sektörde son durum	61
5.1.4. Sektörün başlıca sorunları	63
5.2. 2005 Yılı Sonrasında Türk Tekstil Sektörü.....	67
5.3. Tekstil Sektörünün Sıkıntılarını Aşabilmesi İçin Yapılması Gerekenler	68
5. SONUÇ	72
KAYNAKLAR.....	76
Özgeçmiş.....	80

ŒEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Œekil 3.1. Ekonomik Krizlerin Sınıflanması	4
--	---

ÇİZELGELER DİZİNİ

Sayfa

Çizelge 3.1. Küresel Sermaye Hareketleri	10
Çizelge 3.2. Uluslar arası Piyasalarda İşlem Gören Finansal Araçların Miktarları ...	11
Çizelge 4.1. Büyük buhran Yıllarında Dünya Üretimi ve Ticareti	18
Çizelge 4.2. Kriz Sonrası Sanayi Üretim İndeksi.....	19
Çizelge 4.3. Kriz Döneminde Türkiye'nin İhracatı ve İthalatı	21
Çizelge 4.4. Asya-5 GSMH Büyüme Oranları.....	31
Çizelge 4.5. Bölge Ülkeleri Enflasyon Oranları	33
Çizelge 4.6. Reel Döviz Kurundaki Değişimler.....	35
Çizelge 4.7. Cari İşlemler Açığı / GSMH Oranı	35
Çizelge 4.8. Rusya Federasyonu Cari İşlemler Dengesi	38
Çizelge 4.9. Türkiye'nin Rusya ile Olan Dış Ticareti.....	41
Çizelge 4.10. 1992-2001 Döneminde Arjantin Kamu Maliyesi.....	44
Çizelge 4.11. 1992-2001 Döneminde Arjantin Dış Ticaret Verileri	44
Çizelge 4.12. Türkiye'nin Dış Ticareti.....	55
Çizelge 4.13. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Gelişme Hızları	55
Çizelge 5.1. Karşılaştırmalı Enerji Maliyetleri	65

1.GİRİŞ

Genel anlamda aylık, mevsimlik, yıllık gibi dönemsel olarak belli bir ritim, tempo ve düzen izlemesi beklenen ekonomi ve ekonomik faaliyetler ne yazık ki her zaman bu düzeni ve ya tempoyu tutturamaz. Savaşlar, savaş beklentileri, salgın hastalıklar, doğal afetler, büyük spekülâtif hareketler gibi pek çok nedenle ekonomiler bazı dönemlerde standart temponun dışına çıkarak kriz diye adlandırdığımız büyük dalgalanmalara sahne olmaktadır.

1929 yılında Amerika’da başlayan büyük finansal kriz ile çok ciddi bir tehlike atlatan dünya ekonomileri yaşanan yoğun küreselleşme ve teknolojideki hızlı gelişme ile birlikte izleyen yıllarda da dönem dönem küresel krizlerle sarsılmıştır.

Türk Ekonomisi Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren pek çok kez, gerek kendi iç dinamikleri gerek uluslar arası gelişmeler nedeni ile krizlere maruz kalmıştır. Çıkış kaynakları, yapıları, etki alanları ve şiddetleri yönünden oldukça farklı olan bu krizlerin belki de en büyük ortak noktası “reel sektör” olarak adlandırdığımız üretim kesimi üzerinde yaptıkları tahribattır.

Bu çalışmanın amacı, dünyada yaşanan ekonomik krizlerin, Türk Sanayisi’nin, istihdam yaratma, katma değer yaratma, ihracat hacmi ve potansiyeli gibi stratejik özellikleri yanında tarıma dayalı bir sanayi kolu olması sebebi ile nüfusun çok büyük bir bölümünü etkilemesi nedeni ile en önemli sektörlerinden biri olan “Tekstil Sektörünün” nasıl etkilendiğini ortaya koymaktır.

Çalışmanın kapsamı içerisinde 1929 yılından 2008 yılına kadar geçen sürede tüm dünyayı etkileyen büyük ekonomik krizler ele alınacaktır. Bu krizlerin, kaynakları, çıkış noktaları, etki alanları, yapısal özellikleri bakımından benzer ve farklı yönleri incelenecek ve yaşanan krizlerin “Türk Tekstil Sektörü’ne” üretim, istihdam, ihracat, karlılık ve büyüme alanlarında etkileri ortaya konacaktır.

2.MATERYAL METOD

2.1. Materyal

Çalışmanın ana materyalini 1929 Büyük Ekonomik Buhran'dan bu yana dünyanın yaşadığı ekonomik krizlerin kronolojik analizi oluşturmaktadır. Krizlerin dünya ve Türkiye ekonomilerine olan etkileri araştırılmıştır. Bununla beraber seçilmiş sektör olan Türk Tekstil'ine de etkileri çalışmanın materyalidir. Bu amaçla konu ile ilgili yapılmış çalışmalardan ve ikincil verilerden yararlanılmıştır.

2.2. Metod

Elde edilen veriler kronolojik sırada kalitatif analiz edilmiş olup, çeşitli kaynaklarda krizler ile yapılmış çıkarımlar da bu aşamada kullanılmıştır.

Ekonomik krizlerin dünya ve Türkiye ekonomisine olan etkileri tartışılırken, Türk Tekstil sektörüne olan etkileri de ele alınıp yorumlanmıştır.

Bu yönüyle değerlendirildiğinde çalışma daha çok kalitatif analizleri içeren bir derleme niteliğindedir.

3. EKONOMİK KRİZLER

3.1. Ekonomik Krizlerin Tanımı

Ekonomik krizler, üretimde çok büyük daralmalar ile birlikte fiyatlarda büyük dengesizlikler, üretim tesislerinde kapanma ve iflaslar, işsizlikte artış, ücretlerde ve genel refah seviyesinde büyük düşüşler nedeni ile çok büyük sosyal patlamalara, hükümetlerin düşmesine ve iktidarların değişmesine bile neden olabilmektedir.

Ekonomik ve sosyal hayata çok büyük etkisi olan ekonomik kriz kavramını tanımlamaya çalışacak olursak; Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde kriz kelimesinin karşılığında "Bir organda birdenbire ortaya çıkan fizyolojik bozukluk" yazdığını söyleyerek başlamak tanımın tam olarak anlaşılmasında çok faydalı olacaktır. Sosyal bilimler tarafından ise kriz kelimesi büyük sıkıntı, buhran anlamıyla kullanılmaktadır. Bu yazılanlar paralelinde ekonomik krizi; " Belli bir ekonomik yapıdaki genel trendin makro ve mikro düzeyde negatif yönde ani değişimi ile birlikte arz ve talep dengelerinin kopması, ekonominin tüm süreçlerinde bozulma ve bunalım" olarak tanımlayabiliriz.

Coşkun Can Aktan ve Hüseyin Şen, 2002 yılında Yeni Türkiye Dergisi'nde yazdıkları makalede ekonomik kriz kavramını şu şekilde tanımlamıştır:

Önceden bilinmeyen ya da öngörülmeleyen bazı gelişmelerin; makro düzeyde devlet, mikro düzeyde ise firmaları ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. Aniden ve beklenmedik bir anda ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri kriz olarak adlandırmak doğrudur. Yoksa, normal süreç içerisinde ortaya çıkan her sorun kriz demek değildir.

Sudi Apak'a (2009) göre ekonomik krizler: Ekonomideki karar birimleri olan hane halkı yani bireyler, firmalar ve devletin davranış ve faaliyetlerinde iç ve dış konjonktür nedeni ile meydana gelen ani ve beklenmeyen değişimler olarak ifade edilebilir. Bir ülkede ekonomik krizler, beklenmedik şekilde veya yetersiz ya da yanlış yönetsel tercihlerle belirli bir dönemde ortaya çıkan makro ekonomik buhranlar olarak tanımlanabilir.

Ekonomik krizleri doğuran başlıca etkenler olarak; dengesiz dış ticaret oranlarını, sürekli hale gelmiş yani kronikleşmiş yüksek enflasyon oranlarını, hükümetler tarafından

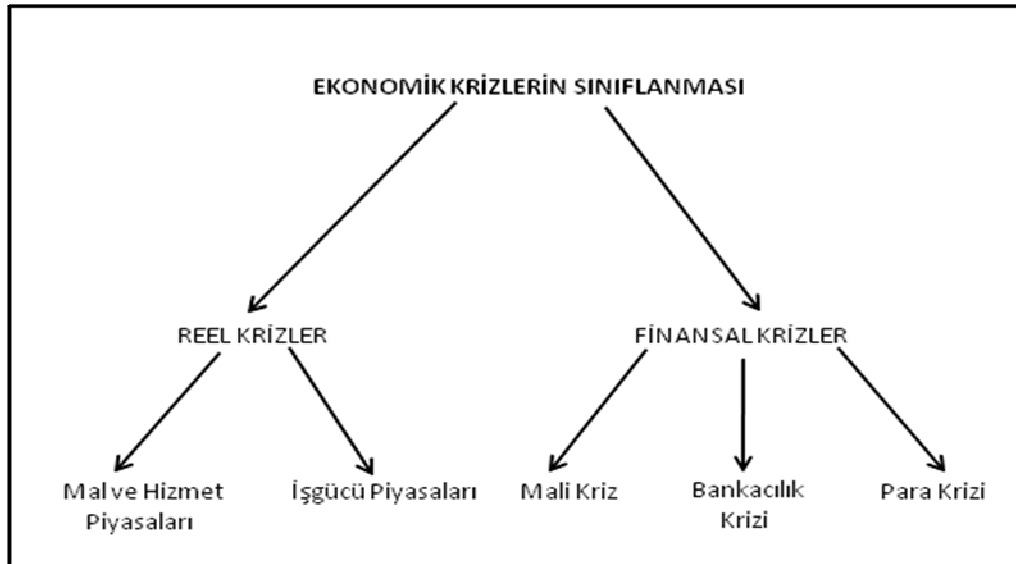
uygulanan yanlış para politikalarını, devalüasyonları ve büyük miktarlara ulaşmış iç ve dış borç rakamlarını sayabiliriz.

Yaşanmış ekonomik krizler genel olarak incelendiğinde, krizlerin oluşum nedenlerinin genellikle finans kesimi ile ödemeler dengesinden kaynaklandığı görülmektedir. Birbirlerine karşı çok açık olan bu iki alandaki sorunlar çok kolay bir şekilde bir diğerini etkisi altına alabilmektedir. Bu etkiler dış nedenlerden kaynaklanıyor olabileceği gibi ülke içi dinamiklerinden ve yerel otoritenin aldığı kararlardan da kaynaklanabilir.

3.2. Ekonomik Kriz Çeşitleri

Ekonomik kriz tanımının akabinde kısaca ekonomik kriz çeşitlerine değinmek gerekirse, ekonomik krizleri temel olarak reel krizler ve finansal krizler olarak ikiye ayırabiliriz.

Şekil 3.1. Ekonomik Krizlerin Sınıflanması

Kaynak: Melike Bildirici ve İlker Parasız, Finansal Makro Ekonomi, Ezgi Kitabevi, Bursa 2003, s.494.

Reel krizler, ekonominin üretim yapan kısmı ile ilgilidir. Mal ve hizmetlere olan talebin azalması ya da kesilmesi sonucu bu piyasalardaki üretimin daralması ve ya tamamen

durması ve bunun akabinde işgücü piyasasında talebin azalarak işsizliğin hızlı bir biçimde yükselmesi şeklinde ortaya çıkar.

Reel krizler, tanımından da anlaşılacağı gibi doğrudan ekonominin üretim faktörleri ile ilgilidir.

Finansal krizler ise hisse senedi piyasalarında yaşanan büyük çöküşler, döviz piyasalarında yaşanan sert ve yukarı yönlü spekülasyon ataklarla, mali akımda meydana gelen bozulmalar, likidite sıkışıklığı ve bankacılık sisteminde yaşanan sıkıntılar şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Finansal krizler, çeşitli faktörlere bağlı olarak finansal piyasalarda ortaya çıkan dalgalanmalar ve buna bağlı olarak finansal piyasaların kendinden beklenen fonksiyonları yerine getirememesi olarak tanımlanabilir.¹

Krizler, finansal yatırımcıların ülke koşullarının riskli hale geldiği konusundaki beklentilerine bağlı olarak, giriştikleri spekülasyon ataklar sonucu başlar ve atakların yoğunluğu ölçüsünde şiddet kazanır. Spekülasyon motifleri ülkeler arasında hızla yer değiştiren sermaye, ulusal ekonomiler için istikrarsızlık kaynağı olmakta, ülkeden sermaye çıkışı ve ülke parasının değerindeki kuvvetli dalgalanmalar reel ekonomiye yansıyan önemli sorunlar yaratabilmektedir. Sermaye hareketlerinin hızla artışının, ulusal ekonomiler açısından getirdiği sorunlar genel olarak finansal krizler olarak ele alınmaktadır.²

¹ Muharrem Afşar, Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1558, Eskişehir, 2004, s.77.

² Gülten Demir, Asya Krizi ve IMF, Der Yayınları No:268, İstanbul, 1999, ss.59-60.

- Mali Kriz

Paranın tasarruf sahiplerinden, kurumlardan ve piyasalardan yatırım yapan kişi ve kuruluşlara kanalize edilmesine mali akım denir. Bu esnada ekonomide meydana gelen olumsuzluklar, para aktarım sürecini etkiler ve sürecin iyi işlememesine neden olur. Buna mali kriz denir.³

- Para Krizi

Para krizleri, sabit döviz kuru sistemlerinde piyasa katılımcılarının taleplerini yerel para ile piyasaya sunulmuş aktiflerden yabancı aktiflere kaydırmaları sonucu, merkez bankasının döviz rezervlerinin tükenmesi şeklinde ortaya çıkan krizlerdir.⁴ Bir ülke parasının üzerindeki spekülasyon saldırı bir devalüasyonla veya şiddetli değer kaybıyla sonuçlanırsa veya merkez bankası büyük miktarlarda rezerv satmak veya faiz oranlarını önemli oranlarda yükseltmek suretiyle parayı korumaya zorlanırsa bir döviz veya para krizi oluştuğu görülecektir. Döviz kurunda bu ani hareket ve sermaye akımlarındaki hızlı değişim para krizinin oluşmasındaki başlıca etkenlerdir. Böyle bir durumda ülke parasına olan spekülasyon bir atağın bir devalüasyonla sonuçlanması, ülke ekonomisinin uluslararası rezervinin hacimlerinin azalması, ve faiz oranlarının yükselmesi sonuçları kaçınılmaz olur. Ulusal parayı korumak bu noktadan sonra daha maliyetli bir hale gelir. Böylece sadece döviz kuru değişimleri değil, uluslar arası rezerv ve faiz oranları hareketlerini de içine alan spekülasyon baskı endeksi para krizini açıklamaktadır.⁵

³ R.G. Hubbard, Financial Markets and Financial Crisis, The University of Chicago Press, Chicago, 1996, s.335.

⁴ Güven Delice, "Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 20, Ocak-Haziran 2003, ss. 57-81.

⁵ Melike Bildirici ve İlker Parasız, Finansal Makro Ekonomi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2003, ss 492-493.

- Bankacılık Krizi

Finansal krizler genellikle ekonomik ortamda değişme korkusunun yer aldığı bir bekleyiş ile başlar. Bu arada piyasada finansal kurumlardan bazılarının ödeme güçlerini kaybettiği korkusu hakimdir. Likit ihtiyacı giderek artar. Hemen ardından reel varlıkların paraya dönüştürülmesi güdüsü ortaya çıkar. Varlık fiyatları hızla aşağı doğru düşer. Ardından banka paniği ve banka hücumu (rush) başlar. Talep yetersizliği ve reel varlık satışlarından karlar ve servetler giderek azalır. Sonuçta bu duruma dayanamayan bazı bankalarda iflaslar baş gösterir. Böylece bankacılık krizi ortaya çıkması için ortam oluşmuş olur.

Bankacılık krizinin, genellikle bankaların yükümlülüklerini yerine getiremeyerek ertelemeye zorlayan, banka başarısızlıkları ve banka iflasları durumunda; mevduatların kendilerine ödenmeyeceği şüphe ve korkusu ile banka müşterilerinin bir veya daha fazla bankadan kaçışları durumunda; geniş ölçüde geri dönmeyen kredilerin yaşanması halinde veya hükümetlerin bu durumu önlemek için kurtarma yada kamulaştırma operasyonlarıyla müdahale ettiği durumlarda ortaya çıktığını söyleyebiliriz.⁶ Bir bankaya olan güvensizlik nedeniyle meydana gelen mevduat çekilişleri güvenilir olan başka bankalara veya piyasalara kayacaktır. Daha ilerlemiş boyutta ekonomide olan tüm bankalara güvensizlik oluşmuş ise tasarruflar nakite yönelir. Bu aşamada tasarruflar ya güven telkin eden kamu menkul kıymetlerine kayar, ya döviz şeklinde tutulur, yada yurt dışındaki bankalara kayabilir.⁷

Bankacılık krizlerinin birçok nedeni olabilir. Ancak günümüzde görülen asıl sebep, geç yapılan reformlardır. Tek bir bankada olan kriz, genelde kötü yönetimden kaynaklanır. Ancak, kriz birçok bankayı içine alıyorsa, yapısal bir problem var demektir. Bankacılık sektörünün dışsal etkileri olduğundan, devlet, bankaları iflastan kurtarmak için müdahale eder. Krizde olan bankalara büyük fonlar aktarılır. Böylece, krizin etkisi uzun ve büyük olur. Ülkelerin kredibiliteleri etkilenir.

⁶ G. Gülsün Yay, 1990'lı Yıllarda Finanssal Krizler ve Türkiye Krizi, Yeni Türkiye, Yıl:7, Sayı:4,2001, s.1236.

⁷ Afşar, a.g.e, s.93.

3.3. Küreselleşmenin Finansal Krizler Üzerindeki Etkisi ⁸

1990'lı yıllara kadar uzanan, uluslararası finansal sistemin güçlü ve istikrarlı bir yapıya kavuşmasına yol açan gelişmeler bu yıllardan sonra bu piyasalardaki küreselleşme olgusunu ortaya çıkarmıştır. Günümüzde ki finansal piyasaları, yerel sınırlardan bağımsız, küresel özellikler taşıyan bir Pazar olarak nitelemek gerekir.

Küreselleşmenin finansal piyasalar üzerindeki etkilerine geçmeden önce, küreselleşme kavramı üzerinde durmak yararlı olacaktır.

Küreselleşmeye eleştirel bir açıdan yaklaşan Hirst-Thompson (1999) küreselleşme yenimi sorusuna " eğer küreselleşmeyi, ülkeler arasındaki büyük ve artan bir ticaret akışı ile sermaye yatırımının gerçekleştiği açık bir uluslar arası ekonomi diye yorumlarsak, bu sorunun cevabının kesinlikle olumsuz olduğunu belirtmektedir. Gerçek anlamda bütünleşmiş bir dünya ticaret sistemi on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında oluşturulduğu için, uluslar arası ekonominin karmaşık bir görelî açıklık-kapalılık hikâyesi vardır. Ülkelerarası ticaret eskiden beri devam etse de küreselleşme sürecinin özellikle son çeyrek yüzyılda enformasyon teknolojilerinin ve telekomünikasyonun gelişimi ve yaygınlaşmasıyla hız kazandığı söylenebilir. Dünya ölçeğinde globalleşme bilgi ve sermayenin, hizmetlerin, sınırlar arasında mal akışının büyümesini yansıtırken ülkeler arasında ekonomik dayanışmanın büyümesine de işaret eder. Kısaca, dünya ekonomisinin daha bütünleşmiş ve bağımsız olması şeklinde ifade edilebilen küreselleşmenin, pazarların küreselleşmesi ve üretimin küreselleşmesi olarak iki ayrı unsuru bulunmaktadır. Pazarların küreselleşmesi içerisinde de mali piyasaların küreselleşmesi en önemli unsurdur. Küreselleşme sürecinin yeni olan bölümü mali küreselleşmeyle ilgilidir. Mali küreselleşme, 1980'lerin sonlarında ve 1990'ların başlarında ortaya çıkan bir gelişme olup, bu süreç sanayileşmiş ve sanayileşme yolundaki ülke hükümetlerinin aldıkları kararlarla döviz ve sermaye işlemleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırarak ulusal piyasaların dış mali piyasalarla bütünleştirmeleri olarak tanımlanabilir.

⁸ Yavaş H (2007). 1980 Sonrası Gelişmekte Olan Ülkelerde Yaşanan Finansal Krizler, Finansal Kriz Modelleri ve Çözüm Önerileri. Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Mali küreselleşme kapsamında özel fonlar, yüksek getiri hedefi kapsamında ülkeler arasında oldukça serbest bir biçimde dolaşmaya başlamıştır. Sermaye hareketleri, küreselleşme tartışmalarında merkezi bir rol oynamaktadır. Günümüzde özel ve tüzel kuruluşların ellerinde çok büyük miktarlarda fonlar bulunmaktadır. Bu fonlara sahip olan spekülörler olarak ifade ettiğimiz kişi ve kurumlar, kısa vadeli sermaye hareketlerin bu tür oynaklıklarından yararlanmaya çalışmaktadırlar. Söyle ki; bir para biriminin değerinin düşeceğine inanan spekülörler, o para biriminden yabancı bir para birimine geçmeye çalışırlar; serbest konvertibilite varsa bu kolaylıkla yapılabilir. Tacirler paralarını satarken, paranın değeri düşer ve onların öngörüsü doğrulanır.

Uluslararası sermaye hareketleri, ülkelere kolayca girip çıkabilen yüksek mobilitesi olan fonları ifade etmektedir. Finansal küreselleşme ve sermaye hareketlerinin artması 1980'li yıllarla birlikte hızlı bir gelişme göstermiştir. Daha önce sermaye hareketleri önünde önemli kısıtlamalar söz konusu iken, bu tarihten sonra sermaye hareketleri sınırlamaları büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Hızla bütünleşen finans piyasaları, uluslararası sermaye hareketlerinin hacminin artmasını sağladığı gibi sermaye hareketlerinin kaynağını ve kanallarını da değiştirmiştir. Son 20 yıl içerisinde, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere doğru önemli miktarda sermaye hareketi gerçekleşmiştir. Bu sermaye hareketlerinin büyük çoğunluğu, üretimi ve istihdamı artırmaya yönelik doğrudan yabancı sermaye hareketlerinden ziyade, kısa vadeli portföy yatırımları şeklinde olmaktadır. Bu spekülatif akımların amacı faiz ve kur arbitrajından yararlanmak olup, ülkedeki en küçük bir ekonomik ve siyasal kriz durumunda hızla ülkeyi terk etmekte ve ciddi finansal krizlere yol açmaktadır.

1991 yılındaki UNCTAD Ticaret ve Gelişim raporunda belirtildiği gibi, sermaye hareketleri ekonomik düzenlemeleri daha kolay hale getirirken ülkedeki yerli parayı daha pahalı hale getirmesi nedeniyle bankaların yurt dışından daha az maliyetli olarak borçlanmasını cazip kılmaktadır. Bu durum neticesinde artan borç yükü, bir risk unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. 1990'lı yıllar uluslararası borçlanmanın oldukça arttığı bir dönemdir. 1988–1997 döneminde gelişmekte olan ülkelerin ödenmemiş borçları 1 trilyon dolardan 2 trilyon dolara yükselmiştir. Kısa vadeli borçlanma, orta ve uzun vadeli borçlanmaya kıyasla çok büyük miktarlarda artmıştır. Dolayısıyla Meksika, Uzakdoğu Asya, Rusya ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, finansal piyasalarının küresel dünyaya açık olmasının yararını ve de zararını bir arada yaşamıştır. Küreselleşme tartışmalarının ortak noktasını finans piyasalarının küreselleşmesinin gelişmekte olan ülkelere olan etkileri oluşturmaktadır. Bazı

çevreler, yerel para birimini dolara ya da başka para birimine çevirebilmenin çok büyük boyutlara varan bu finansal akışın yarattığı refahın ilgili ülkede geçici bir zenginlik yarattığını belirtmekte, spekülâtorlerin davranışlarının ise bu refahın daha üzerinde bir refah kaybına neden olduğunu belirterek kaynak akışının gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere kaydığını söylemektedir.

Çizelge 2.1. de görüldüğü gibi 1984 yılı ile 1999 yılları arasında küresel sermaye hareketleri on kata varan oranlarda artış göstermiştir.

Çizelge3.1. Küresel Sermaye Hareketleri (Milyar Dolar)

	1984-1989	1990-1996	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Toplam Net Özel Sermaye Akımları	13.5	144.2	155.7	195.3	214.9	123.5	56.7	129.2
Net Doğrudan Yatırımlar	13.0	64.8	85.3	99.6	120.4	147.2	127.5	118.6
Net Portföy Yatırımları	4.4	64.0	104.4	40.7	80.2	69.9	35.3	41.9
Diğer Net Yatırımlar	-3.8	15.4	-34.0	55.1	14.2	-93.5	-106.1	-31.3
Net Resmi Yatırımlar	26.2	17.4	-2.1	23.2	3.2	22.4	53.4	-0.6
Rezervlerdeki Değişmeler	-14.4	-79.6	-75.4	-121.0	-106.2	-37.7	-31.7	-67.3

Kaynak: IMF,1998:60. (Akidiş 2000)

Çizelge3.2. Uluslararası Piyasalarda İşlem Gören Finansal Araçların Miktarları (1993-1999) (Milyar Dolar)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Faiz Oranı Future'leri	4.960	5.807	5.876	5.978	7.580	8.019	7.913
Faiz Oranı Opsiyonları	2.362	2.623	2.714	3.277	3.639	4.623	3.755
Döviz Future'leri	34	40	33	37	42	31	36
Döviz Opsiyonları	75	55	120	133	118	49	22
Menkul Kıymetler Index Future'leri	110	127	172	195	211	290	334
Menkul Kıymetler Index Opsiyonları	232	242	338	394	810	916	1.458
TOPLAM	7.775	8.897	9.282	10.118	12.407	13.928	13.521

Kaynak: IMF,2000 (Akidiş 2000)

Çizelge 3.2. de de görüldüğü gibi uluslararası piyasalarda işlem gören finansal enstrümanların hacimleri de küreselleşme ile birlikte ciddi bir artış göstermiştir. 1993 – 1999 yılları arasındaki 6 yıllık süreçte bu enstrümanların miktarları iki katına yakın bir büyüklüğe ulaşmıştır.

4. KÜRESEL EKONOMİK KRİZLER

4.1. 1929 Büyük Ekonomik Buhran

4.1.1. Krizin başlangıcı

ABD’de 1929 yılında patlak veren kriz için hacmi, şiddeti ve süresi yönünden modern dünyanın ve modern dünya ekonomilerinin yaşadığı en büyük kriz diyebiliriz.

1920li yıllarla birlikte Amerika Birinci Dünya savaşının etkilerinden kurtulmuş, büyük bir yapılanma sürecine başlamıştı. Üretimde müthiş bir artış yaşanıyor, sanayi her geçen gün gelişiyor ve büyüyordu. Üretimdeki artış ve bu artış neticesinde oluşan işgücü talebiyle birlikte ücretler yükseliyor toplumun genel olarak refah düzeyi artırıyor. Reel ekonomideki bu olumlu durum nedeni ile borsa da çok parlak bir dönem geçiriyor ve sürekli yükseliyordu. Herkes son derece iyimserdi ve geleceğe güvenle bakıyordu. Zaten hiç kimse de aksi için bir neden görmüyordu. Her şey o kadar mükemmeldi ki Amerikalılar 1920li yıllara “Kükreyen Yirmiler” ismini takmışlardı. Bu tozpembe ortamın verdiği iyimserlikle birlikte borsadaki büyük ve kolay kazanç Amerikalıları kendine çekmeye başlamıştı. Kolay ve çabuk para kazanmak isteyen Amerikalılar tüm paralarını borsaya yatırdıkları gibi bir de kredi çekerek kağıt almaya başlamışlardı.

Bankalar ve diğer finansal kurumların aracı kurumlara verdiği krediler belirli bir marj ile hisse senedi alımında kullanılıyordu. ABD merkez bankasından %6 ile fon sağlayan ticari bankalar bu fonu %12 ile aracı kurumlara kullanıyordu. Aracı kurumlar kredi ile aldıkları hisse senetlerini teminat göstererek bankalardan daha fazla fon kullanıyor ve yeni sağlanan bu fonlarla yine hisse senedi alıyorlardı. Hisse senetlerine gelen bu spekülatif talep ile birlikte hisse senedi piyasa değerleri temettü verimlerinin çok üzerindeki seviyelere yükselmişti. 1928 yılı başlarında 191 olan Dow-Jones endeksi 1929 Eylül’ünde 382 olmuştu, aynı dönemde kredi ile satılan hisse senedi miktarı 5 milyon Dolardan 850 milyon Dolara yükselmişti. Fiyat/kazanç oranı 10 seviyesinden 20 seviyesine yükselmişti ve daha da yükselmesi bekleniyordu. Fiyatlardaki bu yükseliş teminatı hisse senedi olan krediler için olası bir fiyat düşüşünde geri ödenmeme riskini de beraberinde getiriyordu.

5 Eylül 1929 günü Ulusal İş Konferansı'nda Roger W. Babson adlı Finans uzmanı kürsüye çıkarak “ Borsanın çökmesi kaçınılmaz ve sonuçları çok kötü olabilir, fabrikalar kapanacak insanlar işten atılacak” diyerek büyük çöküşü tahmin etmiştir. Ancak New York Borsası yetkilileri Babson'u yalanlayan ve hatta onunla alay eden yazılar yazarak yatırımcıları sakinleştirmeyi başarmışlardır.

4.1.2. Krizin patlak vermesi

Nihayet 24 Ekim 1929 Perşembe günü başka bir deyişle “Kara Perşembe” kriz patlak verdi ve Amerikan Borsası büyük bir çöküş yaşadı. Borsa yatırımcıları kağıtlarını satmaya çalıştıkça fiyatlar daha çok düştü. Gün sonunda borsa tam 4 milyar dolar değer kaybetmişti, Dow Jones Sanayi Endeksinin ortalaması 380 seviyesinden 230 seviyesine kadar gerilemişti.

New York Borsasının çöküşü insanları paniğe sürükledi. Binlerce insan, sadece büyük spekülörler değil, küçük tasarruf sahipleri ve sıradan insanlar perişan oldular. Daha da kötüsü topladıkları mevduatla hisse senedi alan bankalar da art arda batmaya başladılar. Bugün düşündüğümüzde, bankaların mudilerinin parası ile borsada spekülasyona girmiş olmalarını kabul etmek kolay değil ama o yıllarda Amerika Birleşik Devletlerinde bankacılık yasaları henüz yoktu. Bir bankanın ne kadar sermaye ile kurulabileceği ya da rezervlerinin ne kadarını kredi olarak verebileceğini henüz belirlenmemişti. Bankalar, aracı kurumlar, fabrikalar ticarethaneler derken batış bir girdaba dönüştü. O yılın sonunda Amerikan ekonomisinden 30 milyar dolar buharlaştı. Kimsenin cebine girmede kimseyi zengin etmedi sadece buharlaştı.

Tek başına alındığında borsanın çöküşü ekonomiyi çöktürmeye yetmemeliydi. Ancak, borsa Amerikan ekonomisinin sağlığının en iyi işareti olarak algılanıyordu. Çöküşü insanları derin bir güvensizliğe, derin bir öfkeye sürükledi. Kimi hükümeti, kimi, Amerikan Merkez Bankacılık Sistemini beceriksizlikle suçladı. Kimi, başta Başkan Hoover olmak üzere, devlet yetkililerinin yerli yersiz konuşmalarının piyasaları altüst ettiğini iddia etti. Diğerleri Amerika'ya hakim olan genel kanunsuzluk havasının borsaya da bulaştığını söyledi. Olanlara finans çevreleri ile işbirliği yapan ahlâksız politikacıların başta içerden haber alarak gerçekleştirdikleri işlemler olmak üzere, bir dolu kanunsuz icraatlarının neden olduğu iddia edildi. Kimi de olan bitenden kredili satışları sorumlu tuttu. Suçun tek başına şunda ya da bunda olmadığı ancak zaman içinde anlaşıldı. Ortalık yatıştıktan yıllar sonra yapılan

araştırmalar gösterdi ki, meselâ, yolsuzluk ve yasa dışı işler var olmasına vardılar, ama sanıldıkları kadar çok ve belirleyici değildiler. Aynı Şekilde kredili satışlar da olayın nedenini açıklayacak boyutlarda değildi. Buna karşın, yatırımcıları sahtekarlıktan koruyacak yasaların olmadığı da bir vakıydı. Meselâ, Őirketlerin mali tablolarının güvenilirliğini sağlayan yasalar olmadığı için, yatırımcı senedini aldığı firmanın iddia ettiği kadar sağlam olup olmadığını bilemezdi. Kısaca SEC diye bilinen Menkul Kıymetler Alım satım Komisyonu, Kriz'den sonra kuruldu. Ticari bankaları, yatırım bankalarından ayıran Glass-Steagall yasası da Kriz'den sonra geldi. 1929 Krizi Amerikan halkını fiziksel ve ruhsal olarak yaraladı. İşten atılma korkusu derin tedirginliğe neden olurken, işlerini kaybeden erkekler – bir tahmine göre 17 milyon aile reisi - depresyona girdi. 1929-1939 yılları arasında çok sayıda intihar girişimi oldu. Binlerce insan düpedüz a kaldı. Bulabildikleri arsalarda sebze yetiştirmeye, kırsal alanda toplandıkları böğürtlen, kuş zm gibi meyvelerle beslenmeye çalıştılar. Arazileri olanlar, “yardım bahçesi”/relief garden” diye isim taktıkları bostanlar ektiler. Kimsede para olmadığı için ürünlerini başka ihtiyaç maddeleriyle takas ederek hayatta kalmaya çalıştılar. New York, tezgâhlarında elma, ayva gibi meyveler satan yoksul işportacılarla doldu. Çocuklar kötü beslenmenin, ilaç eksikliğinin sonuçlarını ömürleri boyunca çektiler. Birden fazla aile getto olarak adlandırılan evlerde birlikte oturmak zorunda kaldılar. Evlilikler azaldı – ama boşanmalar da öyle, çünkü insanların gidip oturabilecekleri ev yoktu. On yıl içinde Amerika'nın çehresi değişti. Büyük çöküntü'y ve izleyen trajediyi kimse John Steinbeck kadar iyi nakletmedi. Steinbeck'in 1939'da çıkan Gazap zmleri adlı romanı yürek burkan bir sosyal protestoydu. Büyük yazar, Kaliforniyalı arazi sahiplerinin ve bankaların göçmen işçilerin açlıktan kırılmalarına neden olan tutumlarını hikâye ediyor, birŐeyler yapılması için adeta yakarıyordu. Büyük çöküntü'nn nedenleri hakkında, yüzbinlerce tez, tebliğ, kitap yazıldı. Dönemin psikolojisi, sosyolojisi, ekonomisi, hukuk sistemi araştırıldı. kntnn nedenleri, alınabilmesi mümkün iken alınamayan önlemler tartışıldı. Kütüphaneler dolusu bu çalışmaların üzerinde birleştiği altı ortak nokta vardı:

- 1) gelir dağılımı dengesizliği
- 2) Őirketlerin mali durumları arasındaki dengesizlik
- 3) bankaların yapılanmalarındaki bozukluk
- 4) dış demeler dengesindeki bozukluk
- 5) ekonomi yönetiminde tecrübesizlik
- 6) parada altın standardında ısrar.

Görüldü ki, ücretlerdeki artışa karşın, “Kükreyen Yirmilerde” gelir dağılımı bozuktu. Ulusal geliri bir piramit gibi düşünürsek, en yukardaki %1, en aşağıdaki %11'in kazandığının tam

650 katı para kazanıyordu. Bu ülke servetinin az sayıda kişinin elinde toplanması demek. Bu durumun ülke ekonomisi açısından anlamı, iktisadi faaliyetin az sayıdaki zenginlerin lüks tüketimi ve yatırımları üzerine kurulmuş olup, her an değişebilir olmasıdır. Lüks tüketim ve geleceğe dönük yatırım, gıda gibi, barınak gibi olmazsa olmaz yaşam unsurları değildir insanın. En ufak bir provokasyonda lüks harcamalardan da yatırımlardan da kolayca vazgeçilir. Nitekim, New York Borsası çökünce sadece lüks tüketim değil, yatırımlar harcamaları ve bunların üzerine bina edilen ulusal ekonomi durdu. İkincisi, Amerika'nın en zenginleriyle en yoksulları arasında 650 misli gibi bir fark olduğu gibi, Amerikan şirketlerinin mali güçleri arasında da büyük farklılıklar vardı. 1870li yıllardan itibaren holdingler ve karteller halinde birleşen küçük şirketler, Birinci Dünya Savaşı sıralarında tekeller oluşturmuşlardı. 1929'a gelindiğinde Amerikan ekonomisinin %50'sini 200 holding kontrol ediyordu. Bunun anlamı, tek birinin iflâsı halinde koca bir ekonominin sarsılmasıydı. Bankalar kötü yapılanmışlardı. '20li yıllarda Amerika'da günde 4-5 banka açılıyordu. Bunların sermaye esaslarını, rezerv ve kredi oranlarını belirleyen yasalar yoktu. 1923-1929 arasın günde iki bankanın batıyor olmasının endişeye neden olmamasının başlıca nedeni ekonominin iyi gitmesiydi. Ne zaman ki işler bozuldu, banka iflaslarının vakayı adiyeye olarak görülmemesi gereği ortaya çıktı. Dördüncüsü, Birinci Dünya Savaşına kadar Amerika, Avrupa'ya borçlu bir ülkeydi. Birinci Dünya Savaşından sonra, savaşın hem galiplerinden, hem de mağluplarından alacaklarını tahsil etmeye çalışan, "alacaklı" ülke oldu. Herbert Hoover başkanlığındaki Amerikan hükümeti, borçlarını altın olarak tahsil etmek konusunda ısrarlıydılar. Ancak, hem dünya altın stoğu yetersizdi, hem de bu yetersiz altın stoğunu kontrol eden Amerikan'ın kendisiydi! Baştaki Cumhuriyetçi Hükümet, yabancı malların Amerikan piyasasını işgal edecekleri endişesiyle, Avrupa devletlerinin borçlarını mal ya da hizmet olarak ödemelerini de kabul etmedi. Amerikan sanayini gümrük duvarları ile koruma yolunu seçti ama dış ticareti küçülttü. Böylece, Amerika ne borçlarını tahsil edebildi, ne de borçlu ülkelere mal satabildi. Beşincisi, ekonomi yönetiminde tecrübesizlik. 20'li yıllarda Amerikan politikacılarının ve ekonomistlerinin büyük çoğunluğu, liberal ekonominin, en iyi ekonomik sistem olduğuna inanırlardı. "Laissez-faire"/ "Müdahale etmeyin, rahat bırakın!" politikasını benimsemişlerdi. '29 Krizi, ekonominin kendi yolunu bulmasını beklemenin toplumsal maliyetinin kaldırılamayacak kadar büyük olabileceğini gösterdi. Başkan Hoover, müdahale etmesi gerektiğine karar verdiğinde hem çok geçti, hem de nereye nasıl müdahale edeceği konusunda tecrübesizdi. Örneğin, ekonomiyi ayağa kaldırmanın yolunun devlet bütçesinin dengelenmesinden geçtiğine karar verdi. Devlet harcamalarını kısıtı, vergileri arttırdı. Bu defa da işsizlik bütütün yükseldi. İşsizlik yükselince, insanların satın alma gücü

azaldı. Fiyatlar düşmeye başladı. Hoover, işadamlarından işçi çıkarmamalarını, daha az kâra razı olup, üretime devam etmelerini istedi. Bu da mümkün olmadı, çünkü adamlar mallarını satamaz hale gelmişlerdi. Amerikan hükümetinin ekonomi yönetimindeki tecrübesizliğinin bir diğer göstergesi, altın esasında kalma ısrarıydı. Altın esas dediğimiz, kağıt paranın değerini belirli bir miktar altına bağlamak, insanların kağıt paralarını istedikleri anda altınla takas edebileceklerini garanti etmek demektir. Ulusal ekonomi bağlamında, bu uygulama hazine ne kadar altın varsa, tedavülde de o kadar para olacak anlamındadır. Sıkı para politikası. Hükümet, altına bağlı olmayan para basmayı, paranın değerini düşürmeyi reddetti. Piyasada para olmayınca ekonomik faaliyet mümkün olmadı. Sıkı para politikası ve izleyen faiz artışı reel sektörün daha da küçülmesine neden oldu. 1929-1933 arası üretim yarı yarıya düştü, işsizlik daha da arttı. Gelir hızla azalırken, fiyatlar yüzde otuz düştü. Bugün buradan bakınca görülüyor ki, Başkan Hoover yapacağı en iyi şey, altın esastan vazgeçip, para arzını arttırmak, piyasaları rahatlatmakmış. Para arzını arttırsaymış, ekonomi canlanma yoluna girebilirmiş. Ama bilemedi. Dediğimiz gibi ne politikacıların ne de ekonomistlerin bu işlerde yeterli deneyimi vardı. Krizin Amerikan ekonomisinin yapılanma biçiminden doğduğunu göremediler. Meselâ, işsizliği yenmek için Amerikan sanayinin korunması gerektiğini düşünüyorlardı. Bunun için gümrük duvarlarını yükselten bir yasa çıkarttılar. Avrupalılar anında aynen karşılık verince, iç piyasada satamayan Amerikan sanayicileri ihracat da yapamaz oldular. Hoover'dan sonra başa gelen Franklin D. Roosevelt farklı bir kişilikti. Dindar bir adamdı. Zenginle fakirin arasındaki uçurumdan içtenlikle rahatsızdı. Bir şeylerin mutlaka değişmesi gerektiğine inanıyordu. Pragmatikti. Değişimden, çözümler denemekten korkmadı. Çok yaratıcı bir adam olmadığı, bunun kendisi tarafından da bilindiği söylenir. Eksiğini telafi etmek için, etrafına nitelikli entellektüelleri ve birinci sınıf iş adamlarını topladı. “Beyin Tröstü” denilen bir grup oluşturdu. İcraatın içinden diye bildiğimiz programlarının mucidi Başkan Roosevelt'tir. Her hafta radyoya çıkar, yapılanları anlatır, halkın güven tazelemeye çalışırdı. Roosevelt, 1932'de oyların yüzde 57.4'ünü alarak başa geldi. İlk 100 günde ekonomiyi canlandırarak, istihdamı arttıracak bir dizi programı uygulamaya koydu. Bu program paketine “New Deal” denildi – “Kartları yeniden dağıtmak” anlamında. İyi bir isimdi, çünkü ekonomide kartlar yeniden dağılacaktı. Amerika'nın buna ihtiyacı vardı. Roosevelt iktidarı, birincisi, işsizlik sorununun acil çözümüne ilişkin önlemlerin uygulamaya konulduğu 1933-1935 yılları, ikincisi yapısal reformların yapıldığı 1935-1937 yılları olmak üzere, iki etapta değerlendirilir. Bunların ilkinde, İlk 100 gün, ikincisine de İkinci 100 gün denir. İlk 100 günün, ilk icraatı, Hükümete bankaları denetleme hakkı tanıyan Acil Bankacılık Yasası'nın çıkarılması oldu. Yasayı “ulusal banka bayramı'nın

ilânı izledi. On gün süren bu sözde bayramda, ülkedeki tüm bankalar tatile çıktılar. Federal hesap uzmanları kapalı bankalara daldılar, hesaplarını teker teker incelediler. Bayram sona erdiğinde, bankaların üçte biri açılmadı. Sağlıksız olduklarına karar verilmişti. Aynı günlerde kurulan Mevduat Sigorta Şirketi, 5.000 dolara kadar mevduatı devlet güvencesi altına aldı. Böylece bankalara duyulan güvensizlik ortadan kalktı. Daha sonra 1933 ve 1934 yıllarında çıkarılan iki yasa ile borsaya ayrıntılı kurallar getirildi. Federal Menkul Kıymetler Yasası ve Federal Menkul Kıymetler Alım satım Komisyonu, satışa sunulan hisse senetlerine ilişkin tüm bilgilerin açıklanması gerekliliğini dayattı. Borsa zapturapt altına alınırken, kredi ile hisse senedi almaya kısıtlamalar getirildi.⁹

4.1.3. Kriz sonrası durum

1930 yılının ilk çeyreğinde borsada toparlanma eğilimi ortaya çıktı.

1930'larda krizden çıkış için devlet müdahalesini savunan komünistler ve Keynesçiler büyük tepki ve suçlamalarla karşılaştılar.

Krizde asıl zararın, bankalar yerine borsadan geldiği görüşü ön plana çıktı ve hakim oldu. Borsada yaşanan çöküşle birlikte tarım ürünleri, arazi fiyatları ve konut fiyatları da büyük oranda düştü.

Borsa başkanı Whitney 1932 yılında senato komisyonuna ifade verdi. Kriz öncesi ve kriz sırasında hükümetin gerekli adımları atmadığını ve krizi önlemede yetersiz kaldığını belirtti.

⁹ Alatlı A (2007). Dünya Ekonomik Krizleri. <http://www.tekplatform.com/ekonomi-turizm/165537-dunya-ekonomik-krizleri.html> (11.05.2010)

1933 yılında Finansal Varlıklar Kanunu, 1934 yılında da Borsa Kanunu çıkarıldı. Hisse senedi satışlarında tam açıklama gerektiği ve kamuoyunu bilgilendirme esası getirildi. Şirket çalışanlarının kendi hisse senetlerinin işlemlerini yapmaları ve açığa satışları yasaklandı. FED hisseler için peşinat yatırma miktarlarını ayarlama, arttırma ve kaldırma yetkilerini aldı. Havuz oluşturma, para aklama, kağıt hakkında bilgi sızdırma ve manipülasyon işlemleri yasaklandı. Yatırım ve mevduat bankacılığı ayrıldı. Borsa kamuoyu denetimine açılarak sermaye piyasası kurulu oluşturuldu.

4.1.4. Krizin Avrupa'ya yayılması

1929 yılında patlak veren kriz aşağıdaki çizelgede de görüleceği gibi tüm dünya üretim ve ticaretini çok ciddi anlamda etkilemiştir. 1932-1933 yılına kadar gerileme devam etmiş ve 1935 yılı ile birlikte hafifte olsa bir toparlanma başlamıştır.

Çizelge4.1. Büyük Buhran Yıllarında Dünya Üretimi ve Ticareti

	1929	1932	1933	1935
Üretim	100	69	78	95
Uluslar arası Ticaret				
Ticaret Hacmi	100	75	76	82
Ticaret Fiyatları	100	53	47	42

Kaynak: Kemal Yıldırım ve Doğan Karaman, Makroekonomi, Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve

Bilimsel Çalışmalar Vakfı, Yayın No:145, 2003 s.12, Tablo 1-1.

Çizelge4.2. Kriz Sonrası Sanayi Üretim İndeksi (1928 = 100)

Dönem	ABD	İngiltere	Almanya	Fransa
1932-1	62,5	90,1	62,0	79,5
1932-2	54,7	89,4	61,3	74,0
1932-3	55,0	82,8	59,6	73,2
1932-4	59,5	90,0	61,8	76,1
1933-1	56,5	89,9	63,9	80,8
1933-2	70,9	91,7	68,5	85,8
1933-3	82,6	91,7	71,0	87,4

Kaynak : http://www.ozgur radyo.com/?s=makale_ayrinti&makale_no=193

4.1.4.1. İngiltere

1929-1931 yılları arasında İngiltere’de İhracat %33 azalırken, işsizlik %10’lu seviyelerden %21 seviyesine kadar yükselmiştir. Borsada büyük düşüşler yaşanmış, ticaret açığı sürekli artmıştır. ABD’de düşen fiyatlar ile birlikte pound’un değeri artmıştı. İngiltere Eylül 1931’de altın standardını bırakarak parasını devalüe etti. Bu da ilk olarak İngiltere’nin ihracatını arttırmasını sağladı.

Kriz sonrasında ülkede ucuz para yaratıldı. Bankaların nakit varlıkları açık piyasa işlemleri ile genişletildi ve piyasada likidite sağlandı. İngiltere dalgalı kur rejimini başarı ile uygulayarak iç piyasada para arzını iyi kontrol etti.

Alınan ekonomik önlemler neticesinde 1929-1933 yılları arasında İngiltere’nin Milli Geliri Almanya ve Amerika kadar düşmedi. İngiltere Merkez Bankası sanayi korumak ve güçlendirmek için pamuk işletmelerine ucuz kredi garantisi verdi. Çıkardığı denizcilik Kanunu ile gemi yapımı teşvik edildi. Gümrük tarifeleri, piyasa kontrolü ve üretim kotaları konarak demir-çelik sanayisi de korundu. 1933 yılında tarım ve hayvancılık karteli getirilerek bu ürünlerin pazarlaması devlet eline verilmişti. Tüm bu yapılanlar ile birlikte İngiltere iç piyasayı canlandırmış ve fiyat müdahalelerini kullanarak dış ticaret oranlarını da iyileştirmişti.

4.1.4.2 Fransa

Krizde Fransa'nın yaşadıkları diğer ülkelerden daha farklıydı. 1928 yılında Fransa'da yapılan devalüasyon ve bu ülke tarafından uygulanan kapalı dış ticaret rejimi nedeni ile Fransa'da kriz iki yıl gecikmeli olarak etki göstermeye başlamış ancak üretimde yaşanan gerileme 1938 yılına kadar sürmüştür.

1929 yılında Fransa ekonomisinde tarım ve sanayinin payı yarı yarıya idi. Krizde tarım ürünlerinin fiyatları %60'a yaklaşan oranlarda düşerken, sanayi üretimi de %40 azalmıştı. Üretimin azalması ve tarımda yaşanan fiyat düşüşleri ile birlikte 1930'ların sonuna doğru bütçe açıkları en üst düzeye ulaşmıştı.

4.1.4.3 Almanya

1. Dünya savaşında büyük yaralar alan Almanya, savaş tazminatı ödemelerini aldığı dış borçlar ile yapıyordu. 1923-1929 yılları arası dönemde İngiltere ve ABD'den alınan kredilerle yüksek teknolojili sanayinin modernize ve teşvik edilmesi, kalifiye ve ucuz işgücü, kartelizasyon gibi nedenlerle Alman sanayisi güçlenerek 1929 yılında Alman dış ticareti fazla verdi.

1929 yılında krizin başlaması ile birlikte Almanya sanayisini geliştirmek ve tazminat borçlarını ödeyebilmek için ucuz kredi bulamaz olmuştu. ABD ve İngiltere Almanya'ya verdiği borcun faizini %5'ten %10'a çıkarmıştır. Bu gelişmeler nedeni ile Almanya 1931 yılı Haziran'ında iflasını açıklamıştır. İki yıl içinde Almanya'da milli gelir 42, sanayi üretimi 40 azalırken işsizlik %30,8'e yükselmiştir. Yoğun iflaslar yaşanmış, tüm dünyada düşen tarım fiyatları Alman köylüsünü de fakirleştirmiştir. Tüm bunlara çare olacağı söylemleri ile 1933 yılında Nazi Partisi iktidara gelmiştir.

4.1.4.4 Türkiye

1929 yılında kriz patlak verdiğinde Türkiye kalkınma planlarını büyük ölçüde dış ticaretten gelecek dövize göre yapmıştı. Liberal bir ekonomik kalkınma modeli öngörülüyordu ancak 1930-1933 arası dönemde yaşananlar, liberal ekonomik modelin Türkiye'de kalkınmayı sağlamada başarılı olamayacağı görüşünü yerleştirdi.

Çizelge 4.3. Kriz Döneminde Türkiye'nin İhracat ve İthalatı (Milyon TL)

YIL	İHRACAT	İTHALAT
1923	84	144
1928	173	223
1929	154	256

Kaynak: Aydemir, Ş. Süreyya, *Twk Adam - Mustafa Kemal*, 3.Cilt, 11.Baskı, 1992, s.366.

1930 sonrasında ekonomide devletçilik istikametine kaymaya başlayan Türkiye, 1933'ten sonra Avrupa'da başlayan içe kapanma ve yükselmeye başlayan faşizm neticesinde ekonomik kalkınmasını devletçilik ve kendi kendine yeterlilik prensibi ile sürdürmeye çalışmıştır. Kriz yıllarında Türkiye'de borsa olmadığı için finans sektörü dünyada yaşanan gelişmelerden pek etkilenmemiştir.

4.2. 1973 Petrol Krizi

Araplar, 1973 savaşının sonunda petrolü sadece İsrail'e karşı değil tüm batıya karşı siyasi bir silah olarak kullanmaya karar verdiler. Bunun neticesinde de tüm dünyada büyük bir petrol krizinin çıkmasına sebep oldular.

Aslında işin temeline bakıldığında patlak veren petrol krizi doğrudan doğruya Arap – İsrail savaşına dayanan bir kriz değildi ancak bu savaş kriz sürecini hızlandırmıştı. Üretici ülkeler için petrol problemleri yıllardan beri oluşma halinde bir mesele idi. OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries), yani Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı, daha 1960Ağustosunda kurulmuştu. Üye sayısı 13'e kadar çıkan bu teşkilatın kuruluş maksadı, özellikle petrol fiyatlarının tespit edilmesi başta olmak üzere, ortak problemleri birlikte çözebilmektir.

OPEC kurulduğunda, hemen bütün petrol üreticisi ülkelerde, petrol kaynakları, Batı teknolojisi gereği, Batılı ve bilhassa Amerikan petrol şirketlerince işletilmektedir. İkinci bir husus da şudur: Bugün, yani 1982 yılı başında varili 34 dolara kadar yükselmiş olan ham petrolün fiyatı, 1970 Ocak ayında, Orta Doğu petroleri için varili 1.80 ve daha yüksek vasıflı

Libya petrolu için de 2.17 dolardır. Bununla beraber, OPEC'in 1973 Arap-İsrail Savaşı'na kadar bir şey yaptığı söylenemez. Yalnız şu var ki, 1970'den itibaren, hemen bütün Orta Doğu ülkelerinde, petrol şirketlerine el koyma eğilimi başladı. Mesela Irak, 1972'de Iraq Petroleum Company'yi tamamen millileştirdi. İran da 1973'de hemen hemen aynı şeyi yaptı ve petrol şirketlerini sadece bir idareci haline getirerek, üretimi tamamen İran Milli Şirketi'nin (INOC) eline verdi. Diğer Arap ülkeleri ve bilhassa Basra Körfezi ülkeleri de, yabancı şirketlerdeki hisselerini arttırdılar.

4.2.1 Krizin patlak vermesi

Arap Ülkeleri petrolü siyasi bir silah olarak kullanmayı başaramadılar. Çünkü batı dünyasının tek petrol kaynağı Orta Doğu değildi. ABD'nin kendi petrol üretimi olduğu gibi Nijerya, Venezuela, Endonezya gibi başka petrol üreticisi ve satıcısı ülkeler de vardı.

Petrol ambargosunda dayanışma sağlamak zordu. Ayrıca zaten düşük olan petrol fiyatları ile birlikte en önemli gelir kaynakları olan petrol satışından mahrum kalmak Arap ülkeleri için çok kolay göze alınabilecek bir durum değildi. Ayrıca üretimi kısmak ve satışı azaltmak petrole bağımlı batı endüstrisi nedeni ile çok sert tepkilerin gelmesine neden olabilirdi.

İşte bu nedenlerle Arap ülkeleri tarafından seçenek olarak petrol fiyatlarının yükseltilmesi yolu kabul edilmişti. 1973 Ocak ayında 2,59 dolar olan Arap petrolü 1974 yılı Ocak ayına gelindiğinde 11,65 dolara yükseldi. Petrol fiyatlarında yaşanan bu sert yükseliş özellikle Batı Avrupa ve Japonya'da büyük paniğe neden oldu. Bu fiyat artışları ile birlikte 1973 yılın son çeyreğinde borsalarda büyük düşüşler yaşandı ve dünya 1929'dan sonra ikinci bir büyük krizle sarsıldı. Sadece petrol fiyatlarının yükselişi ile açıklanamayacak olan bu kriz pek çok mekanizmayı temelinden etkiledi ve etkileri 1980'li yıllara kadar devam etti.

Ertan Ersoy 2009 Anadolu İktisat Kongresi'ne sunduğu tebliğ'de 1973 krizi ile ilgili olarak şöyle der:

1970'lerin başından itibaren özellikle ABD, Almanya ve Japonya başta olmak üzere erken kapitalist ülkelerde baş gösteren krize ilişkin tahlillerde ana akım iktisat yazınında kar oranları göz ardı edilmiştir. Söz konusu krizin nedeni olarak, paracılar tarafından yanlış para

politikaları, arz yanlı iktisatçılar tarafından da aşırı vergi baskısı, yüksek reel ücretler ve arz şokları gösterilmiştir. Bu görüşler daha çok 1973'de OPEC'in ham petrol fiyatlarını önemli ölçüde artırması ve bunun yarattığı üretim maliyeti artışlarının enflasyonist etkileri ile eş zamanlı olarak ortaya çıktığı düşünülen üretim yavaşlaması dolayısıyla işsizlik oranlarındaki yükselişler, kısaca stagflasyon kavramı ekseninde bir analitik çerçeveye yerleştirilmiştir. 1970'lerin başından itibaren ortaya çıkan bu gelişmeleri reddetmemekle beraber, biz bu çerçevede yapılan ana akım kriz tahlillerinin, kar oranlarının düşme eğilimi yasası başta olmak üzere kapitalizmin temel işleyiş yasalarını göz ardı ettiğini düşünüyoruz. Bu perspektiften daha II. Dünya Savaşı sonrası genişleme döneminin başından itibaren söz konusu genişlemenin aynı zamanda bu genişleme dinamiklerini de tüketerek devam ettiğine vurgu yapmak gereklidir. Özellikle erken kapitalist ülkelerde gözlenen genel kar oranları düşüşü, 1960'ların ortalarından itibaren büyüme oranlarında ve sanayi üretiminde yavaşlamalara, sanayide kapasite kullanım oranlarının düşüşüne ve işsizlikteki yükselişlere yol açmıştır. Bu da geciktirilemez ve önüne geçilemez bir biçimde kapitalistler tarafından mevcut birikim modelinin gözden geçirilmesini ve üretim ilişkilerinin yeniden yapılandırılmasını gerektirmiştir.

4.2.2 Krizin sonrası

Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı 6 Kasım 1973 tarihinde yayınladığı bildiriye; kuvvet kullanımı yolu ile toprak kazanılmasını kabul etmediklerini, İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilmesini, bununla beraber, bölgedeki her devletin egemenlik, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı ile, "güvenlikli ve tanınmış sınırlar içinde" barış içinde yaşama hakkına saygı gösterilmesi gerektiğinin ilan ettiler.

Japonya ise, 22 Kasım'da Arapları tutan öyle bir tavır aldı ki, sadece İsrail ile münasebetlerini kesmediği kaldı. İngiltere ise, 6 Ekim 1973'de, Orta Doğu ülkeleri için silah ambargosu ilan etmişti. Fakat Kasım ayında ambargo esas itibariyle İsrail'e yönelik bir şekil aldı. Bilhassa Suudi Arabistan, İsrail'i kesinlikle tutan Amerika ve Hollanda'ya karşı petrol ambargosu tatbik etti ise de, bu ambargo bilhassa Amerika'nın Orta Doğu politikasında hiç bir değişiklik ve tesir yapmadı. Kaldı ki, Amerika'nın bu ambargoya karşı tepkileri de bir hayli sert oldu. Hatta, petrol üreten Arap ülkelerinin petrol politikası, Batı'nın sanayisini çökertecek hale geldiği takdirde, Amerika'nın Basra Körfezi bölgesine bir silahlı müdahale ihtimalinden veya bunun planlamasından dahi söz edildi.

Arapların bu petrol silahına karşı Amerika'nın başvurduğu ikinci yol da, Avrupa İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) çerçevesinde, 1974 Ekimi'nde, Amerika, Kanada, Fransa hariç Ortak Pazar ülkeleri, Japonya, İspanya, Türkiye, Avusturya, İsviçre, İsveç ve Norveç'in katılması ile Milletlerarası Enerji Ajansı'nın (International Energy Agency) kurulması oldu. Bu kuruluşun amacı, enerji ve fakat bilhassa petrolün sağlanmasında, kullanılmasında bir işbirliğini, dayanışmayı ve ortak planlamayı gerçekleştirmektir. Ortak Planlama çalışmalarında, daha sonra, her üye ülkenin en az 60 günlük petrol stokuna sahip olması prensibi kabul edilmiş ve daha sonra da bu stok miktarı 90 güne çıkarılmıştır. Bundan başka, petrol sıkıntısına düşmeleri halinde, üye ülkelerin birbirlerine yardım etmeleri esası da kabul edilmişti.

Petrol krizinin 1973-1974'de Batı'da yaptığı ilk şoktan sonra, petrol meselesi, yani her altı ayda bir OPEC ülkelerinin ham petrol fiyatlarına zam yapmaları, normal bir hadise mahiyetini aldı. Başka bir deyişle, Batı'nın sanayileşmiş ve gelişmiş ülkeleri, fiyat artışlarından doğan sarsıntıyı kısa sürede atlattılar. Çünkü, sanayileşmiş ülkelerin korktuğu üretimin azaltılması idi. Yoksa fiyat artışlarına kolay ayak uydurdular. Zira, artan fiyatların üretici ülkelere sağladığı gelir, yani petrodolar, yine Batı bankalarına ve Batı'nın sermaye ve nakit piyasasına intikal etti. İkincisi, Batı'nın sanayileşmiş ülkeleri, artan petrol fiyatlarını kolaylıkla kendi sanayi mamullerine ve teknolojilerine aksettirdiler. Burada bilhassa silah fiyatlarını tekrarlamak gerekir. Halbuki, Batı'nın sanayisine, teknolojisine, silahına ve hatta tüketim maddelerine en fazla ihtiyaç duyanlar, petrol paraları ile ülkelerinin ekonomik kalkınmalarını hızlandırmak isteyenler, bu petrol üreticisi Arap ülkeleri idi. Yani, Arap ülkeleri pahalı sattılar ve aldıklarını da pahalı almaya başladılar. Bu arada olan, gelişmekte olan fakir ülkelere oldu.

4.2.3 Krizin Türkiye'ye etkileri

1974 Petrol Krizi Türkiye'yi de olumsuz yönde etkiledi. İhracat gelirinin büyük bir kısmı ancak petrol ithalatını karşılayacak düzeye geldi. Ayrıca, 1974 yılı Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında, ABD'nin ambargo başlatması dış ticareti olumsuz yönde etkiledi. 1970'li yılların sonunda ödemeler dengesindeki açık büyüdü, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık arttı, döviz darboğazı üretimi durma noktasına getirdi.

1980 yılı Türk ekonomisi ve dış ticaret politikaları açısından çok önemli bir dönüm noktası. 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi sonrasında dünya ekonomik konjonktüründe baş gösteren olumsuz gelişmelere paralel olarak Türkiye ekonomisinde de yaşanmaya başlayan sorunlar, radikal kararların alınmasına neden oldu. Bu nedenle, 24 Ocak Kararları olarak bilinen geniş kapsamlı bir ekonomik paket uygulamaya konuldu. Bu kararların ana hatları şu şekildedir:

- %32,7 oranında devalüasyon yapılarak günlük kur ilanı uygulamasına gidilmiştir.
- Devletin ekonomideki payını küçülten önlemler alınmış, tarım ürünlerinin destekleme alımları sınırlandırılmıştır.
- Gübre, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyonlar kaldırılmıştır.
- Dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiş ve kar transferlerinde kolaylık sağlanmıştır.
- Yurtdışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir.
- İthalat kademeli olarak libere edilmiş, ihracat; vergi iadesi, düşük faizli kredi, imalatçı ihracatçılara ithal girdide gümrük muafiyeti, sektörlere göre farklılaşan teşvik sistemi ile teşvik edilmiştir.

1976-80 yılları arasındaki ekonomik krizde Türkiye'yi en çok sıkıştıran konu petrol borçlarıydı. Türkiye'nin, o dönemdeki en büyük borcu Irak, Libya, İran gibi petrol ihracatçısı ülkelereydi. Buna neden olarak da 70'li yıllardaki petrol politikaları gösteriliyordu. 1973'de imzalanan on yıllık bir anlaşma ile Irak, Türkiye petrol pazarının esas hakimi oldu. Petrol krizi sırasında da Türkiye, ortak değerlerin ayrıcalık sağlayacağı düşüncesiyle Suudi Arabistan, Libya ve İran'a yöneldi. Ancak beklenen olmadı, Arap ülkeleri Türkiye'ye yüklü bir fatura çıkardı.

4.3. 1994 Meksika Krizi

Birçok iktisatçı ve analizciye göre 21. Yüzyılın ilk finansal kriz olan Meksika Krizi büyük bir finansal panik şeklinde başlamıştır.

4.3.1. Krizin nedenleri ve çıkışı

Serbest piyasa ekonomisine sahip endüstriyel ve tarımsal alanda yoğunlaşmış olan Meksika, bölgesindeki önemli ülkelerden biridir. Ancak, Latin Amerika ülkelerinin geleneksel problemi olan yüksek enflasyon ve istikrarsızlık, bu ülkenin de temel sorunlarından biri olmuştur. Petrol ihraç eden bir ülke olması nedeni ile 1980'lerde ortaya çıkan petrol fiyatlarındaki düşüş, 1980'lerin ikinci yarısından sonra ekonomide dengeleri altüst etmiş dış borçlanmayı patlatmış ve enflasyon oranında büyük artışa sebebiyet vermiştir.¹⁰

1973 yılında yaşanan petrol krizinden sonra Meksika, uzun bir süre ekonomik durgunluk ve yüksek enflasyon ortamında yaşamak zorunda kaldı. 1980'li yılların ortalarından itibaren Meksika, istikrarlı bir ekonomik büyüme hedefleyerek büyük bir yapısal değişim ve reform sürecine girmiştir. Bu yapısal değişimin gereği olarak ekonomiyi dışa açma, liberalizasyon, her alanda özelleştirme, deregülasyon ve vergi reformları yapılmaya başlanmıştı ve tüm bu yeni yapılanma ve değişim sabit dolar kuru ve sıkı bir mali politikaya dayalı bir ekonomik program üzerine oturtulmuştu.

Ekonomik alanda yaşanan değişim ve reform süreci dış dünyaya çok iyi pazarlandı ve yabancı sermaye programın iyi ve güvenli olduğu yönünde ikna edildi. Gerçekten de program ilk yıllarında oldukça iyi sonuçlar verdi. 1993 yılına gelindiğinde enflasyon son 20 yıllık zaman dilimi içerisinde ilk defa iki haneli sayılardan tek haneli sayılara gerilemişti. 1988 yılında %114 seviyelerinde olan enflasyon, krizin hemen öncesinde %7-8 seviyelerine kadar gerilemişti.

¹⁰ Cengiz Ersun-Tezer Palacıoğlu, Meksika Ülke Etüdü, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:1999-64, Ekim 1999, İstanbul, s.10.

1989 – 1994 yılları arasında Meksika ekonomisi yıllık %3 büyüme ortalaması yakaladı. Bu yıllar arasında ülkeye giren yabancı sermaye miktarı tüm gelişmekte olan ülkelere akan sermayenin yaklaşık %20'lik kısmı kadardı. Yine aynı dönemde Meksika'da borsa endeksinin değeri yaklaşık on kat arttı.

1994 yılına gelindiğinde, yabancı sermaye şüphe duymaya başlamıştı. Bu şüpheler hem ekonomik hem de politik istikrar temelli idi. 1994 Mart'ında hükümetteki PRI partisinin başkan adayının suikasta uğraması, Eylül'de de PRI genel sekreterinin öldürülmesi gibi unsurlar PRI içindeki çekişmeleri iyice su üstüne çıkardı. Chiapas eyaletinde yaygın ayaklanmalar büyük yankı uyandırdı. Öte yandan yapılacak olan seçimlerde PRI ilk defa ciddi bir muhalefet ile karşılaşılıyordu. Siyasi çekişmeler iyice ön plana çıktı. Bu çekişmelerin yansıdığı bir diğer konu da banka özelleştirmeleri idi. Özelleştirilmiş bir bankanın içinin boşaldığının ortaya çıkması, sahibinin tutuklanması ve diğer yolsuzluklar dikkatleri bu konudaki olumsuzluklara çevirdi. Finans çevrelerinde bankaların sorunlu krediler konusu tartışılmaya başlandı. Bu gelişmeler ile birlikte sabit kur rejimi nedeni ile aşırı değerlendirilmiş Meksika parası Pezo'nun yarattığı baskı ve dışarıdan gelen olumsuz etkiler birleşince Aralık 1994'te büyük bir finansal kriz patlak vermiştir.

Yaklaşık %75'i portföy yatırımı olarak ülkede bulunan yabancı sermayede çok büyük kaçırlar yaşanmıştır. 1995 yılında Pezo'nun değer kaybı %50'ye ulaştı.

Dr. Volkan Kübalı Meksika krizinin nedenlerini 2000 yılında Kamu Yönetimi Dünyası Dergisine yazdığı makalede aşağıdaki gibi açıklamıştır:

“Yabancı sermayenin çıkışı krizin görünürdeki nedeni idi. Peki buna neden olan faktörler nelerdi? Sermaye çıkışı neden başlamış ve birden ivme kazanmıştı? Bu konuda tartışmalar hala sürüyor. Başlıca geçerli argüman makroekonomik dengelerin zayıflığı üstüne. Bazı ekonomistler şunu iddia etmekte: Enflasyonu düşürmek amacıyla sabit döviz kuru politikası izlenen yerlerde enflasyondaki başlangıç momentumu para biriminin ister istemez değerlendirilmesine yol açacaktır. Gerçek kurun değerlendirilmesi sonucu sermaye girişi olacak ve sonuçta cari işlemler hesabı açık verecektir. Eğer sermaye girişi hızlı ve uzun zaman ortalamalarının çok üstünde gerçekleşirse gerçek kur değeri de geri dönülmesi güç bir biçimde artabilir. (Bu yüzden bu tür programlarda sermaye girişi programın başında değil sonunda tercih edilmelidir). 1989'dan 1993 sonuna Peso'nun reel olarak yüzde 30 değer

kazandığı hesaplanıyor. Daha 1993'te MIT'den Prof. Dornsbuch Peso'nun yüzde 20 kadar devalüe edilmesi gerektiğini savunuyordu. Dornbusch, yabancı para girişinin GSMH'yi yüzde 5 kadar büyütmesi gerektiği halde GSMH'deki büyüme hızının yüzde 3 civarlarında kaldığına dikkatleri çekiyordu. Bunun nedeni ise Peso'nun reel olarak aşırı değerli olması ve bundan ötürü gelen sermayenin üretimden çok tüketime yönelmesiydi. Ekonomik programın diğer yönlerini genelde olumlu bulan Dornbusch, Pesoda devalüasyonun ekonomiye yararı olacağını savunuyordu. Bir diğer grup ekonomist ise reformlardaki gecikmeleri, başlıca neden olarak görmekte. Kamu tekellerinin özelleştirilmesinde sorunlar çıkıyor, yeni özelleştirilen bankaların regülasyonu yapılmıyor ve emeklilik konusunda gereken reformlar erteleniyordu. Salinas hükümeti bu konularda gerekli reformları yapacak güçte çıkmadı. Bankaların gelişen kredi problemlerine seyirci kalındı. Hatta olası bir devalüasyon sonucu bankaların problemlerinin büyüyecek olmasının banka sahibi gruplardan yakın destek alan Salinas hükümetini devalüasyondan alıkoyduğu iddia edildi. Politik analistlere göre Salinas hükümeti devalüasyon yaparak ekonomide bu sorunların üstesinden gelebileceğini görmüş olsa bile bunun için siyasi istekten yoksundu. 1994 bir seçim yılıydı ve popülist politikalar izleyen PRI herkese bir şeyler vererek iktidarda kalma politikasına dönüş yapmıştı. Salinas hükümeti başlıca amacı olan NAFTA'nın yürürlüğe girmesini gerçekleştirmiş ve artık enerjisini iktidarda kalmaya vermişti. Bütün bu görüşlerde gerçeklik payı olsa bile şunu unutmamak gerekir. Devalüasyonun gerekliliği konusunda Salinas hükümetinde bir görüş birliği olmamıştı. Finansal çevrelerde bile bu görüş 1994'e kadar pek dile getirilmemişti. Makro dengeler ve rakamlar (ki bunların doğruluğu ilerideki yıllarda tartışılacaktı) olumlu gözüküyordu. Kamu sektörü açığı, enflasyon, faizler düşmüştü. Belki bu nedenle, belki de politik nedenlerle 1994'de bir yandan mali ve parasal genişleme sürdürüldü, bir yandan da sabitlenmiş kur politikasına devam edildi. Politik kredibilitelerini yeni ekonomik programın kararlılığına bağlamış olan PRI'nın devalüasyon yapmaya ne kadar istekli olabileceği de düşünülmeli. Kriz Dinamiği Bu aşamada şu soruları da sormak gerekir. Kriz gerçekten de kaçınılmaz mıydı? Öyleyse krize sebep olacak faktörler neden daha önce görülmedi veya dikkate alınmadı? Makroekonomik dengelerdeki olumsuzluk teorisinin açıklayamadığı sorular bunlar. Aslında kriz öncesi Peso'nun aşırı değerlenmiş olduğu konusunda çok da yaygın ve kesin görüşler yoktu. Bu teori bazı ekonomik çevrelerce dile getirilmiş, fakat finansal piyasalarda pek fazla itibar görmemişti. 1994'e kadar bu tür görüşler fazla bir yankı uyandırmadı. Finansal çevrelerde döviz rezervlerinin yayınlanmaması bile fazla bir tepki görmüyordu. Meksika hükümeti 1994'leki eleştirileri makroekonomik dengelerin sağlam olduğu savı ile yanıtlıyordu. Mart ayında IMF, Meksika ekonomik yönetimine olan "güvenini

ve koşulsuz desteğini" belirtti. Gerçekten de Meksika'nın ekonomik durumu benzer durumda olan birçok ülkeye göre daha iyi idi. Peki kriz neden bu kadar derin oldu? Karamsar ve olumsuz görüşler neden 1994'ün dalgalı olaylarına kadar finansal çevrelerce dile getirilmedi? Ve neden hükümetin sözleri ve tesobono çıkarımı gibi önlemleri yetersiz kaldı? Burada finansal krizlerin doğasından da bahsetmek gerekir. Soros'un dediği gibi refleklif bir yapıya sahip olan finansal piyasalar beklentilere genelde normalde hak edilenden fazla tepki gösterirler. Meksika için bu gerçek hem olumlu hem de olumsuz aşamalarda kendini göstermişti. 1990'larda soğuk savaşın sona ermesi, düşen faiz oranları, liberalizasyon politikalarının yaygınlaşması gibi küresel gelişmeler, Meksika'nın performansı hakkında oldukça iyimser bir havanın doğmasına yol açmıştı. Dolayısıyla çok hızlı bir yabancı sermaye girişi yaşanmıştı. Bu arada kötüleşen makroekonomik tablo da son anlara kadar çok dikkate alınmamıştı. Ancak 1994'de olan politik gelişmeler ve dış dünyadaki gelişmeler kriz endişesini uyandırdı. Kriz endişesi yabancı para girişini olumsuz etkiledi. Bu da kriz endişesini daha fazla arttıran bir etken oldu. Yani kısır bir döngü oluşmuştu. Krizin olası olması, krizin gelmesi için yeterli idi. Sabitlenmiş kur politikası uygulanan bir ortamda devalüasyon olacağı görüşü ile yapılan kur spekülasyonları bir opsiyon pozisyonu almaya eşdeğerdir. Bu görüş doğru çıkarsa spekülasyonlar kazanacak, çıkmaz ise fazla bir kayıpları olmayacaktır. Bu gerçek, 1994'de Peso'dan kaçışa ve Meksika'nın döviz rezervlerinin hızla erimesine yol açan en önemli faktördü. Böyle ani gelişmeler daha sonraki krizlerde de sık sık görülecekti. Ekonomistlerce geliştirilen kriz modelleri de bu beklentileri içerir. Ekonomik açıdan sabit kur politikasının sürdürülemez olduğu açığa çıkınca yatırımcılar ileride olabilecek bir devalüasyona karşı dövizde yöneleceklerdir. Ancak bu hareket rezervlerin daha da hızlı erimesine yol açacaktır. Bu nedenle bir ülkenin görünürde acil bir döviz problemi yokken spekülasyon ataklarının gelişmesi açıklanamaz bir durum değildir. Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

- Programın aksayan yönleri vardı. Bunlardan en önemlisi Peso'nun reel olarak değerlendirilmiş olması, ikincisi bankaların kredi sorunları idi.
- Makroekonomik dengelerde olumsuzluklar sonucu cari işlemler dengesindeki açığın ne kadar sürdürülebilir olduğu konusunda kuşkulardı.
- Bu olumsuz ekonomik tablo birden açığa çıkmamıştı. Gerçekte bu konularda Meksika'nın konumu birçok diğer gelişmekte olan ülkeye göre daha iyi İdi.
- Ancak seçimle ortaya çıkan politik istikrarsızlık 1994'e özel bir olguydu.
- Hükümet reel değer kazanmış peso konusunda ne yapacağını açıklamamış, sorunu gözardı etmişti.

- Finansal reel getirilere bakarsak 1994'de Meksika'da %7 enflasyon ve %16 olan faiz düzeyleri görüyoruz.

Bu sıralarda dünyadaki faiz oranları da bir artış eğiliminde idi. Sonuçta gelinler bir düşüş trendinde iken risk aniden yükselmişti. Yükselen risk ve düşen geliri yabancı sermaye çıkışını başlattı. Ancak yıllardır yüksek miktarda yabancı sermaye çekmiş olan Meksika bu çıkıştan çok olumsuz etkilendi; bu da kısır bir döngüye ve krize yol açtı. Krizin aniden gelişmesi kriz dinamiği ile açıklanabiliyor.

4.3.2. Meksika Krizinde spekülasyon

Milli ekonomilerin karşılaştıkları finansal krizlerde uluslararası kısa süreli sermaye akımlarının ve spekülasyon saldırılarının önemli bir rolü bulunmaktadır. Dünyada ve Türkiye'de karşılaşılan finansal krizlerde bu etkileri görmek mümkündür.

1994 yılında Meksika'da yaşanan krize bakıldığında temel nedenin, 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında olumlu konjonktürün etkisiyle ülkeye gelen çok kısa dönemli sıcak paranın, değerlenmiş kur, yüksek cari ödemeler açığı, özel tasarruflardaki düşme ve politik istikrarsızlıkları görerek ülkeden çıkmaya başlaması olduğu görülmektedir. 1990-1993 arası dönemde ülkeye özel yabancı sermaye girişi 72.5 milyar dolar düzeyine çıkmıştır. 1994 yılına girildiğinde kimse bir kriz öngörmemiştir. Aksine 1993 sonunda NAFTA'ya girişin Amerikan Kongresi'nde onaylanması ile birlikte yabancı sermaye ile ilgili beklentiler daha fazla artmıştır. Ancak 1994'ün sonuna doğru oluşan panik havası ile ülke döviz rezervleri 26 milyar dolardan 6 milyar dolara gerilemiştir. Bu olayı büyük bir devalüasyonun takip etmesi ise finansal krize ortam oluşturmuştur.

4.4. Güney Doğu Asya Mali Krizi

Güney Doğu Asya krizi, 90'lı yıllarla birlikte yıllık ortalama %8 gibi ciddi bir ekonomik büyüme hızı yakalamış Asean-5 ülkeleri olarak bilinen Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland'ı derinden sarsarak başlamış ve küresel bir krize dönüşmüştür. Kriz bölgedeki ülkelerin sadece finans piyasalarında değil reel piyasalarında da çok ciddi tahribata yol açmıştır.

Çizelge4.4. Asya-5 GSMH Büyüme Oranları (%) 1995 – 2000

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Endonezya	7,3	7,8	4,6	-13,7	0,1	5,1
Malezya	9,6	8,2	7,5	-6,2	4,9	4,6
Filipinler	4,8	5,5	5,1	0,3	2,1	3,0
Singapur	8,9	7,0	7,8	1,2	6,3	5,0
Tayland	8,5	6,7	-0,4	-7,7	2,5	2,8

Kaynak: Asian Development Bank

Son 30 yılda kişi başına milli gelir Kore'de 10 kat, Tayland'da 5 kat ve Malezya'da 4 kat artmıştır. Dahası Hong Kong ve Singapur'da kişi başına milli gelir rakamları pek çok sanayileşmiş ülkeyi geride bırakmıştır. Krize gelinceye kadar bölge, gelişmekte olan ülkelere akan yabancı sermayenin yaklaşık yarısını kendisine çekmeyi başarmış ve dünya ticareti içerisindeki payını iki kat arttırmıştır.

4.4.1. Krizin nedenleri ve patlak vermesi

1990'lı yıllarda özellikle 1997 yılına kadar olan süreçte, gelişmekte olan ülkelere giden sermaye akışının neredeyse yarısı Asya ülkelerine yönelmiş durumdaydı. Özellikle Güney Doğu Asya ülkeleri sürdürdükleri yüksek faiz politikası ile uluslararası yatırımcılar için cazip birer ülke haline gelmişlerdi. Bölge ülkelerine giren büyük hacimli sermaye varlık

fiyatlarında yukarı doğru çok büyük bir hareketlenmeye neden olmuştu. Krizin temel bölgesel nedenlerini de şu şekilde sıralayabiliriz:

- Finans ve reel kesimde dışarıdan borçlanmayı ve aşırı düzeyde kur riski taşıyan pozisyonları tutmayı cazip hale getiren sabit kur rejimlerinin uzun süre devam ettirilmesi,
- Bankaların borç portföylerinin yapısının hızla bozulmasına yol açan ticari olan mallardan, ticari olmayan mallara yönelik akım ve bu akımın neden olduğu geri ödenmeyen borçlar,
- Kurumsal inceleme ve denetim mekanizmalarının gevşemesi
- Başta Tayland olmak üzere bölgedeki pek çok ülkede görülen büyük dış açıklar, emlak ve menkul kıymet piyasalarında patlama şeklinde kendini gösteren ekonominin aşırı ısınmasının giderilmesinde yaşanan başarısızlıklar,
- Çin Halk Cumhuriyeti'nin son yıllarda ekonomik alanda gerçekleştirdiği önemli reformlarla ülkeye çok miktarda yabancı sermaye çekmesi (1990-1996 yılları arasında 217 milyar dolar), ülke içinde yatırıma dönüşen bu sermayenin ucuz işgücüyle harmanlanması ve bölgedeki diğer ülkelere nazaran, dört yıl önce yapılan devalüasyonla desteklenmesi sonucu Çin Halk Cumhuriyeti'nin rekabet gücünün artması, bu durumun da doğal olarak ihracata dayalı büyüme modelini benimseyen Asya ülkelerini zor durumda bırakması.

Prof. Dr. Sudi Apak Doğu Asya Krizini şu şekilde değerlendirmektedir:

Asya ülkelerinde yaşanan yüksek büyüme hızıyla beraber, enflasyon oranının sadece tek haneli rakamlarla ifade edilir düzeyde olması bölge ülkelerine yönelik yabancı sermayenin ilgisini arttırmıştır. Bunun yanında önemli oranda bütçe açıklarının bulunmaması nedeni ile izlenen maliye politikalarının sağlıklı bir görünüme sahip olması, tasarruf oranlarının yüksek olması, yabancı yatırımcılar tarafından bu ülkelerde makroekonomik istikrar açısından herhangi bir sıkıntı bulunmadığı şeklinde yorumlanmış ve gelişmiş ülkelerde faiz oranlarının düşmesinin de etkisiyle, gelişen pazarlar olarak kabul edilen ve sermaye piyasası araçlarının getirilerinin yüksek olduğu söz konusu ülkelere yönelik yabancı sermaye hızla devam etmiştir.

Ancak anılan dönemde kamu kesiminde tasarruf – yatırım dengesizliği yaşanmazken, özel sektör yatırımlarının özel sektör tasarruflarının üzerinde gerçekleşmesi ile birlikte, söz konusu ülkelerin para birimlerinin genelde ABD dolarına bağlı olması ve son iki yıldır başta en önemli ticaret ortaklarının para birimi olan Japon Yeni olmak üzere diğer para birimlerine karşı reel bazda değer kazanması nedeni ile, anılan ülkeler artan oranda cari işlem açıkları ile

karşılaşmış ve söz konusu açıklar doğrudan yabancı sermaye yatırımları vasıtası ile değil, kısa vadeli dış borçlanma ile finanse edilmiştir.

Çizelge4.5. Bölge Ülkeleri Enflasyon Oranları (% / 1994-1997)

	1994	1995	1996	1997
Hong Kong	8,1	8,7	6,0	6,5
Malezya	3,7	3,4	3,5	2,7
Filipinler	9,0	8,1	8,4	5,1
Singapur	3,1	1,7	1,4	2,0
Tayland	5,1	5,8	5,9	5,6
G. Kore	6,3	4,5	4,9	4,3
Tayvan	5,1	5,8	5,9	5,6

Kaynak: IMF

Kurların reel anlamda değer kazanması dış borçlanmayı özendiren bir atmosfer meydana getirmiştir. Genelde devletin garantisinde bankalar vasıtasıyla alınan dış borçlar yerli para cinsinden özel sektöre kredi şeklinde plase edilmiştir. Ancak bu durum açık pozisyon riskinin giderek artmasına yol açmış ve muhtemel bir banka krizinin de temellerini atmıştır.

Bu çerçevede bir yandan kredi hacmi artarken, diğer taraftan bankaların taşıdıkları kur riski ve kısa vadeli borçlanırken uzun vadeli borç vermelerinden kaynaklanan vade riski, hızla artış göstermiştir. Nitekim, Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland ve ekonomileri incelendiğinde anılan ülkelere yönelik sermaye akımının esas itibariyle kısa vadeli borçlanma vasıtası ile gerçekleştirildiği ve söz konusu borçlanmanın büyük bir bölümünün de uluslar arası bankalardan (esas itibariyle Japon, ABD ve Alman bankalarından) alınan kredilerden oluştuğu gözlenmektedir.

Sağlanan borçlanmanın sağlıklı işleyen bir finansal sistem aracılığıyla verimliliği yüksek yatırımlara yönlendirilmesi halinde, söz konusu gelişmenin ülkenin gelecekteki üretim ve döviz kazanma potansiyelini arttıracacağı ve dolayısıyla ülke ekonomisi açısından her hangi bir tehlike unsuru yaratmayacağı görüşü hakimdir. Bununla beraber konuya krizi tetikleyen ülke olan Tayland penceresinden bakıldığında, ülkeye sokulan büyük çaplı sermayenin gayrimenkul sektörü gibi verimsiz sektörlere kaydığı görülmektedir. Sadece Bangkok'ta 1996 yılında 60.000m² yeni ofis binası piyasaya sunulmuş, 1997 yılı için 900.000m² 1998 yılı için ise 1,3 milyon m² ofis binasının devreye sokulması hedeflenmiştir. Bu dönemde dünyanın en pahalı emlakları Paris, New York veya Londra'da değil Bangkok, Hong Kong gibi bölge ülkelerinde bulunuyordu. Dolayısı ile yatırımcılar üretilen bu emlakların satılmasından çok fiyatları ile ilgilenmişler, ancak sonraları devasa iş merkezlerinin atıl durumunu, binlerce boş ve satılmayı bekleyen konutu fark edebilmişlerdir. Bu gözlem ve düşen fiyatlar sektöre ve sektöre sponsor olan yabancı sermayedarlara panik aşlamıştır.

Endonezya gibi bazı ülkelerde ise yönetimin yakın çevresini gözetmesi nedeni ile fizibl olmayan yerli otomobil sanayi, uçak sanayi gibi yatırımlara büyük kaynaklar tahsis edilmiştir.

Bu itibarla bir yandan tasarrufların ticarete konu olmayan yatırımlara yönlendirilmesi, diğer yandan reel anlamda değer kazan yerli para birimlerinin uluslar arası rekabet gücünü olumsuz etkilemesi neticesinde cari işlemler açığı hızla artmaya başlamıştır. Cari işlemler açığı hızla artarken, para ve döviz kuru politikalarında yapılan hatalar, büyüme oranlarının gerilemesi, firmaların karlılık oranlarının düşmesi ve banka kredilerinin geri ödenmesinde yaşanan zorluklar, anılan ülkeleri adım adım krize yaklaştırmıştır.

Çizelge4.6. Reel Döviz Kurundaki Değişimler (1993 = 100)

(1993 = 100)	1994	1995	1996	1997
Hong Kong	108,2	110,4	116,2	129,9
Malezya	98,0	98,7	103,2	84,8
Filipinler	116,3	117,7	124,0	107,4
Singapur	104,7	106,2	109,7	110,5
Tayland	98,9	102,3	107,8	81,5
G. Kore	100,4	106,1	106,3	83,2
Tayvan	98,6	96,8	99,1	92,7

Kaynak: Pablo Bustelo a.g.e., s.38

Çizelge4.7. Cari İşlemler Açığı / GSMH Oranı (%, 1995 -1997)

	1995	1996	1997	Ortalama
Hong Kong	-3,9	-1,3	-1,5	-2,2
Malezya	-10,0	-4,9	-4,8	-6,5
Filipinler	-4,4	-4,7	-5,4	-4,8
Singapur	16,8	15,7	15,2	15,9
Tayland	-7,9	-7,9	-2,2	-6,0
G. Kore	-4,4	-4,7	-2,0	-2,9
Tayvan	2,1	4,0	2,3	2,8

Kaynak: IMF (1998a), tablo 10.

Güney Doğu Asya Krizi 1997 Temmuzunda Tayland para birimi “Baht”ın çökmesi ile patlak vermiştir. 2 Temmuz 1997’de Tayland parasını %15 oranında devalüe ederek dalgalanmaya bırakmış ve bu durum diğer Asya ülkelerindeki döviz, borsa ve varlık fiyatları üzerinde çok büyük etki meydana getirmiştir. Güney Doğu Asya Krizi olarak isimlendirilen ve bu şekilde tetiklenen süreç 1997 yılının ikinci yarısı ile birlikte bütün küresel ekonomiyi etkisi altına almıştır.

4.4.2. Krizin Etkileri

Satınalma gücü paritesine göre dünya GSMH'sının %30'unu üreten bölge ülkelerinin yaşadığı bu kriz başta gelişmekte olan ekonomiler olmak üzere tüm küresel ekonomiyi etkilemişti. Kriz, yine Uzakdoğu Asya ülkeleri başta olmak üzere yükselen Pazar ekonomilerine yönelik sermaye hareketlerini yavaşlattı. Ekonomi politikalarındaki sertleşmeler sonucu, iç yatırım ve tüketim daraldı, ithalat azaldı ve tüm ekonomilerde ekonomik büyüme yavaşladı hatta bazı ülkelerde negatif olarak gerçekleşti. Kriz sürecini takiben bölge ülkelerinde yerli paraların yabancı paralar karşısında değerinde aşırı düşüşler meydana gelmiş, bankaların aldıkları açık pozisyon ve vade riskleri nedeni ile banka iflasları yaşanmıştır. Bölge ülkelerinde yaşanan ekonomik durgunluk neticesinde istihdam seviyesinde büyük azalma yaşanmış, şirket değerleri gerilemiş ve bölge ülkeleri krizin başladığı 1997 Temmuzuna göre fakirleşmiştir.

4.4.3. Krizin Türkiye'ye etkileri

Asya'da meydana gelen kriz, ülkemizin daraltıcı ekonomik politikalar uygulamaya başladığı bir döneme rastlamıştır. Bu ortamda, krizin Türkiye'ye de yansiyebileceği endişesini taşıyan uluslararası sıcak para, çok kararlı da olmayan bir şekilde piyasalardan çıkmaya çalışmıştır. Asya'da meydana gelen kriz ortamının ilk etkileri Ekim 1997'de Türkiye'ye yansımaya başlamıştır. Ekim ayında Türkiye hisse senedi piyasasından yabancılar 313,1 milyon dolar çekmişlerdir. Yabancıların borsadan çekilişi yıl sonuna kadar azalarak sürmüştür; Ocak 98 ortalarında kriz bölgelerinde yaşanan yeni bir kriz dalgasının etkisiyle, İMKB'dan yabancıların tekrar net 94,5 milyon dolar çıkardıkları görülmüştür. Yabancı yatırımcıların Ekim-1997/Ocak-1998 dönemini kapsayan dört aylık süre içinde borsadan toplam net 565,3 milyon dolar çektikleri anlaşılmıştır. Türkiye borsalarındaki yabancı sermayenin aylık 400-500 milyon dolarlık bir işlem hacmini kapsadığı bilinmektedir. Bu miktar, uluslararası para piyasaları için henüz geniş çaplı spekülasyon davranışlarda dikkate alınacak boyutta değildir. Bu nedenle Asya krizinin mali piyasalara yansımalarında önemli etkiler görülmemiştir. Kriz ve sonrasında Türk piyasalarına etkileri daha çok reel piyasalarda hissedilmiştir.¹¹ Yaşanan bu krizin ülkemizdeki etkilerini sektörler özelinde incelediğimizde, özellikle tekstil sektörüne olan daraltıcı etkisini görebiliriz. Aynı pazarlarda rekabet içerisinde bulunduğumuz Uzakdoğu firmaları kriz sürecinde maliyetlerini ve fiyatlarını hızla aşağı çekebilirken krizin getirdiği bu ucuzlama Türk Tekstil sektörüne bu kadar hızlı yansımamıştı. Özellikle deri sektöründe dünyanın en büyük hammadde tüketicisi olan Güney Kore tüm dünya deri sektörleri ile birlikte Türk Deri Sektörüne çok ciddi anlamda zarar vermişti.

4.5. Rusya Krizi

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Rusya'da hızlı bir liberalizasyon ve demokratikleşme süreci başlamıştı. Yedi yıllık geçiş dönemi boyunca önemli ekonomik reformlar gerçekleştirilmiş olmakla beraber ekonomik sistem henüz sağlıklı bir yapıya kavuşturulamamıştır. 1992-1998 döneminde, yurtiçi fiyatlar serbest bırakılmış, dış ticaret liberalizasyonu gerçekleştirilmiş, Rus parası (ruble)'in değeri piyasa mekanizması içinde belirlenmeye başlamış ve devlete ait işletmelerin büyük çoğunluğu özel sektöre devredilmiştir. Ancak Rusya'daki kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, bütçe gelirlerinin düşüklüğü ve finansal yapının zayıf oluşu ciddi sorunlar olmaya devam etmektedir. Bu süreç içerisinde hiç şüphesiz en büyük başarı enflasyonun düşürülmesi olmuştur. 1992 yılında %2000 seviyelerini gören enflasyon 1997 yılında %10'lara kadar gerilemiştir.

¹¹ Akidiş M. Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler-Beklentiler. Pamukkale Üniversitesi www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/akdis.doc (08.05.2010)

Çizelge4.8.Rusya Federasyonu Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)

	1994	1995	1996	1997
İhracat (FOB)	67,8	82,7	90,5	88,7
İthalat (FOB)	50,0	61,9	67,4	71,3
Dış Tic. Dengesi	17,8	20,8	23,1	17,3
Cari İşlemler Dengesi	9,0	8,0	11,6	3,3

Kaynak: IMF

Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yapılan önemli reformlardan biri de dış ticaretin serbestleştirilmesi olmuştur. Serbest dış ticaretle birlikte tüketicilere daha geniş mal çeşidi satın alma imkanı doğmuştur. Bu gün Rusya'da tüketilen malların çoğunluğunu ithal mallar oluşturmaktadır. Bu durum, üreticilerin uluslararası rekabete açık olmalarını ve fiyatların daha serbestçe belirlenmesini de sağlamıştır. Bu gün ülkede yaşanan finansal krize rağmen Rusya ödemeler dengesi fazlası veren bir ülkedir. 1998 yılında ham petrol fiyatlarının son yılların en düşük seviyesine inmesi büyük ölçüde ham petrol, doğal gaz ve maden ihracatçısı olan Rusya'da döviz gelirlerinin azalmasına yol açmaktadır. Söz konusu gelişmelerin 1998 yılında Rusya'nın bir miktar cari işlemler açığı vermesine neden olacağı tahmin edilmekle beraber kriz öncesi ekonomik durum değerlendirildiğinde dış denge açısından ciddi bir sorun gözükmemektedir.

Dış ticaretin serbestleştirilmesinde ve enflasyon oranının düşürülmesinde sağlanan başarılarla rağmen ekonomideki üretimin küçülmesi ve yüksek bütçe açığının finansmanında karşılaşılan zorluklar sorun olmaya devam etmektedir. Rusya'da reel GSYİH 1991 yılı sonrasında ilk defa 1997 yılında yüzde 0.8 civarı artış göstermiştir. Ekonomik büyümenin sağlanamamış olması halkın giderek fakirleşmesine yol açmakta ve reformlara karşı direnci artırmaktadır. Bütçede harcama kalemlerinde yapılan ciddi kısıtlamalara rağmen finansman açığı devam etmektedir. Federal bütçe gelirlerinin GSYİH'ya oranı yüzde 12, bütçe dışı fonların, mahalli idarelerin ve sosyal güvenlik sisteminin de içerildiği genişletilmiş bütçe gelirlerinin GSYİH'ya oranı ise yüzde 32'ler civarındadır. Diğer taraftan harcamaların

GSYİH'ya oranı ise sırasıyla yüzde 20 ve yüzde 40'lar civarındadır. Dolayısıyla GSYİH'nın yüzde 7-9'u kadar bir bütçe açığı söz konusudur.

Rusya'da bütçe açığının yüksek oluşu temelde üç ana nedenden kaynaklanmaktadır. Bunlardan birincisi kayıt dışı ekonominin yaygınlığı nedeniyle devletin vergi toplamakta karşılaştığı sorunlardır. Kayıt dışı ekonominin Rusya GSMH'sinin yüzde 22-50'si kadar olduğu tahmin edilmektedir. Firmaların ve halkın önemli bir kısmı vergi yükümlülüklerini yerine getirmemektedir. Rusya'da iyi bir vergi sisteminin olmayışı da buna zemin hazırlamaktadır. Mevcut hükümet 30 civarında değişik verginin bulunduğu basit ve etkili bir vergi sistemini halen parlamentodan çıkarmaya çalışmaktadır. Bütçe açıklarının bir diğer nedeni ise sosyal güvenlik sisteminin yapısıdır. Rusya'da 1991 öncesi dönemden kalma sosyal güvenlik sisteminin büyüklüğü ve genişliği bütçe açıklarına sebebiyet vermektedir. Rusya'da ordunun büyüklüğü ve askeri harcamaların yüksek oluşu kamu finansmanındaki zorlukları doğuran bir diğer husustur.

4.5.1 Krizin çıkışı

Rusya'da yaşanan bu krizi aslında bir yönetim krizi olarak tanımlayabiliriz. Rus ekonomisi uzun yıllar boyunca çok da iyi yönetilmeyen Rus ekonomisi krize sürüklenmiştir. Siyasi otorite sadece demokratikleşmeye önem vererek ekonomiyi göz ardı etmiştir. Siyasi otoritenin boşladığı ekonomi yönetimi büyük ölçüde “oligarklar” tarafından kontrol edilir hale gelmişti. Oligarkların amacı da ekonomiyi iyileştirmek değil sadece kendi servetlerini arttırmak olduğu için başı boş ekonomi her geçen gün daha kötüye gidiyordu.

1997 yılı sonlarında kamu kesiminin finansal açıklarına bağlı olarak Rusya'nın borçlanmasında hızlı bir artış ortaya çıkmıştı. Bununla birlikte Asya krizi nedeni ile dünya emtia fiyatlarında yaşanan düşüşler petrol, kereste ve altın gibi Rusya'nın önemli gelir kaynaklarının da fiyatlarının düşmesine neden olmuş ve Rusya'ya çok ciddi gelir kayıpları yaşatmıştır. Bu yaşananların bir sonucu olarak Rusya gerek iç gerekse dış borçlarını önleyemez ve ödeyemez bir hale gelmiştir.

Ağustos 1998'e gelindiğinde Rusya ekonomisi daha fazla dayanamamış ve kriz patlak vermiştir. Bu kriz büyük Rus ekonomisi ve ekonomi aktörlerinde çok derin bir çöküşe neden

olmuş ve global anlamda bir sarsıntı yaratmıştır. Öncelikle 1 Ruble 6 ABD Doları'ndan 9,5 ABD Doları'na devalüe edilmiş ve döviz üzerinden sermaye hareketlerine sınırlama getirilmiştir. Moratoryum ilan edilerek iç ve dış borçlar üç ay süre ile ertelenmiştir. Kriz nedeniyle pek çok banka ve finans kurumu batmış ve Rus Halkı daha da fakirleşmiştir. Kasım 1999 tarihine kadar Ruble'nin ABD Doları karşısındaki değeri 27 ler seviyesine kadar gerilemiştir. Yaşanan sonunda Rusya'da Yeltsin iktidarı yerini Putin iktidarına devretmiştir.

Putin'in iktidara gelmesi ile krizin etkileri yavaş yavaş kayboldu. Üç yıl önce varili 10 dolar olan petrol 25 dolar civarında işlem görmekteydi. Vergilerde yapılan değişiklikler, üretim teşvikinde gerçekleştirilen önemli reformlar, mali sistemin denetim altına alınması, kamu maliyesinin düzeltilmesi gibi adımlarla iyi bir yönetimin neler yapabileceği gözler önüne serilmiştir.

2003 yılı Rusya ekonomisi açısından dönüşüm yılları haline gelmiş, yabancı sermaye yatırımları artmış, bu çerçevede ülkenin üretim gücünde ve ihracatında bir önceki yıla oranla yüzde 6,6'lık bir büyüme sağlanmıştır. Bu çerçevede Rusya Hükümetinin toplam iç ve dış borç stoku GSMH'sının yüzde 30'una kadar gerilemiştir. 2003 sonu itibarı ile rezervler 78 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu yaşananlarda Putin'in göreve gelir gelmez ilk iş olarak kur rejiminde değişiklik yaparak sıkı para politikasına geçmesinin etkisi büyüktür. Putin, döviz kurlarını kontrollü bir dalgalanmaya bırakmış böylece kur baskısını azaltmaya çalışmıştır. Sıkı para politikasının etkisi özellikle devlet harcamalarında ortaya çıkmış, devlet harcamaları azalırken aynı zamanda yükselişe geçen petrol fiyatlarıyla birlikte Rusya'nın dış borçları hızlı bir şekilde ödenmeye başlamıştır. Putin dönemi boyunca Rusya ekonomisi yüzde 36 oranında büyümüş, söz konusu süre içerisinde reel gelirler yüzde 60 oranında artmış, bu da satın alma gücünü arttırmak suretiyle mevcut ekonomik döngüyü daha da kuvvetlendirmiştir. Yetmiş bir işgücüne sahip Rusya ekonomisinde işgücü verimliliğinin yüzde 14 artması da bu ekonomik gelişmelerdeki önemli faktörler arasında yer almaktadır.

4.5.2. Krizin Türkiye'ye etkisi

Rusya krizinin Türkiye ve Türk Finansal Piyasaları üzerindeki etkisi büyük oldu. İlan edilen devalüasyon ve moratoryumun akabinde Rusya borsası %6,6'lık düşüş yaşarken İMKB'deki düşüş %5,4 ile Rus borsasından pek de farklı değildi. İlan edilen 90 günlük

moratoryum Rus Piyasaları ile birlikte Türk Piyasalarından da yabancı sermayenin kaçmasına neden oldu.

Reel ekonomi tarafında da durum oldukça vahimdi. Krizin patladığı yıl Rusya, yaklaşık 2 milyar dolar kayıtlı ihracat ve yaklaşık 5 milyar dolar bavul ticareti ile Türkiye'nin en büyük ihracat pazarıydı. İhracat rakamlarına yaklaşık 2 milyar dolar turizm ve müteşebbis gelirlerini de eklediğinizde Türkiye'nin döviz gelirlerinin yaklaşık %13-15'i Rusya kaynaklıydı. Bu nedenle Rusya krizi reel ekonomi, üretim, ihracat ve döviz geliri açısından da Türk ekonomisini ciddi anlamda etkilemiş ve sarsmıştı.

Diğer taraftan büyük ölçüde hammadde ithalatı yaptığımız Rusya'nın para birimini devalüe etmesi yaşanan değer kaybı ile birlikte bu ülkeden yaptığımız toplam ithalat bedelinin düşmesine ve ucuzlayan hammadde ve fiyatları ile birlikte Rusya menşeli diğer ithalat ürünleri nedeniyle üretim maliyetlerimizin azalarak, ihracatımızın rekabet gücünün artmasına da vesile olmuştur.

Çizelge4.9.Türkiye'nin Rusya ile Olan Dış Ticareti

	YILLIK											
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
İhracat (Milyon Dolar)	442	499	820	1.232	1.512	2.057	1.347	588	644	924	1.172	1.367
Toplam İhracat İçinde Pay	2,0%	3,3%	4,5%	5,7%	6,5%	7,8%	5,0%	2,2%	2,3%	2,9%	3,3%	2,9%
İthalat (Milyon Dolar)	1.036	1.542	1.046	2.082	1.921	2.167	2.155	2.374	3.887	3.436	3.892	5.451
Toplam İthalat İçinde Pay	4,5%	5,2%	4,5%	5,8%	4,4%	4,5%	4,7%	5,8%	7,1%	8,3%	7,5%	7,9%
Dış Ticaret Dengesi	-594	-1.043	-226	-850	-409	-110	-808	-1.786	-3.243	-2.512	-2.720	-4.084

Kaynak: TÜİK

4.6. Arjantin Krizi

Arjantin, zengin doğal kaynakları, ihracata yönelik tarım sektörü, çeşitli endüstriyel altyapısıyla, donanımlı bir ülkedir. Petrol üreten bir ülke olması, Arjantin ekonomisi için ayrıca avantaj sağlayan bir durumdur. Bu pozitif faktörlere rağmen Arjantin ekonomisi uzun bir dönemden beri ekonomik istikrarı sağlayamamış, özellikle Güneydoğu Asya Krizini takip eden dönem içerisinde makroekonomik göstergelerinde önemli bozulmalar ortaya çıkmıştır. 1980'li yılları diğer Latin Amerika ülkeleri gibi hiperenflasyon ve döviz krizleri ile geçiren ve sayısız istikrar programları uygulayan Arjantin, 1991 yılında başlayan yeni reform hareketi ile istikrarı yakalayabildi. 1990 yılında yüzde 1334 olan enflasyon rakamı 1993 yılında tek haneli rakamlara kadar gerileyebilmiştir.¹² 1997-2000 yılları arasında ortaya çıkan ve global etkiler meydana getiren krizlere de bağlı olarak enflasyon negatif olurken diğer bir ifadeyle fiyatlar düşerken ekonomide tehlike sinyalleri de çalmaya başladı. Her ne kadar yabancı sermaye güdümü ve tetiklemesi ile büyümede yaklaşık yüzde 4 gibi ortalama kaydedildiyse de yıllardır ihmal edilen ekonomik altyapı 2001 yılında büyük bir finansal krizle sonuçlandı.

4.6.1. Krizin Nedenleri¹³

Arjantin, 2001 yılı sonuna kadar uyguladığı ve 2001 krizinin koşullarını oluşturan iktisat politikalarını Mart 1991'de uygulamaya konulan Konvertibilite (Cavallo) Programı ile başlatmıştır. Programın başlatıldığı sırada, Arjantin uzun yıllardır süregelen hiperenflasyonla yaşamaktaydı. Bu nedenle programın öncelikli hedefi enflasyonist süreci kırmak ve parasal istikrarı sağlamak şeklinde belirlenmişti. Enflasyonist süreci kırmak için seçilen araç, dönemin hakim uluslararası finans paradigmasına uygun olarak para kurulu sistemi olarak belirlenmişti.

¹² Özel S. Global Finansal Krizler, Deniz Kültür Yayınları, s.185.

¹³ Apak S, Aytaç A (2009). Küresel Krizler. Avcıol Basım Yayın, s.251, İstanbul.

Bu esaslar çerçevesinde hazırlanan Konvertibilite (Cavallo) Programının temel unsurları aşağıdaki şekildeydi:

- Yerel para peso ile ABD doları arasındaki parite sabitlenmiştir.
- Para basımı uluslararası rezervlerdeki net değişime bağlanmıştır.
- Merkez Bankası'nın kamuya kredi açması kanunla yasaklanmıştır.
- Kamu maliyesi alanında disiplinin sağlanması ve sürdürülmesi için siyasi çevrelerde uzlaşma sağlanmıştır.
- Yapısal reformlar ve özelleştirmeye hız verilmiştir.

Bu program 2001 yılı sonuna kadar yaklaşık on sene sürdürülmüştür. İlk yıllarda olumlu gelişmelerin yaşandığı ekonomide, daha sonra para kurulu uygulaması paralelinde etkin bir para politikası yürütülememesi sonucu ekonomik büyüme sağlanamamış ve son yıllarda üst üste üç yıl daralma görülmüştür.

Bu durum vergi gelirlerini düşürmüş ve işsizliği artırmıştır. Vergi gelirleri gerilerken kamu harcamalarında aynı oranda indirimlerin mümkün olmaması sonucu bütçe açığı büyümüştür. Açığın finansmanı için iç ve dış borçlanmada artışa gidilmiştir. Kamu açığını büyüten bir başka neden ise federal bir devlet olan Arjantin'de eyaletlere tanınan geniş mali özerklik olmuştur. Merkezi hükümet, kendi bütçesini kontrol edebilse dahi, eyalet hükümetlerinin harcamalarını her zaman kontrol edememiş ve kamu maliyesi disiplininin sağlanması mümkün olmamıştır.

Aşağıdaki çizelgede 1992 – 2001 dönemi itibarı ile Arjantin'de konsolide bütçe gelir, gider ve dengesi sunulmuştur. İlk üç sütun milyon peso cinsinden büyüklükleri, son üç sütunda milli gelire oranları göstermektedir.

Çizelge 4.10. 1992 – 2001 Döneminde Arjantin Kamu Maliyesi

	Bütçe Gelirleri	Bütçe Giderleri	Bütçe Dengesi	Bütçe Gelirleri	Bütçe Giderleri	Bütçe Dengesi
1992	12.889	12.962	-73	6,4	6,5	-0,1
1993	15.555	17.129	-1.574	7,1	7,8	-0,7
1994	15.982	17.868	-1.886	6,9	7,7	-0,8
1995	38.061	39.487	-1.426	15,2	15,8	-0,6
1996	35.501	40.735	-5.234	14,6	16,8	-2,2
1997	41.944	46.301	-4.357	16,3	18,0	-1,7
1998	42.921	47.069	-4.148	15,5	17,0	-1,5
1999	41.132	49.258	-8.126	14,3	17,1	-2,8
2000	42.348	49.256	-6.908	15,2	17,7	-2,5
2001	31.562	32.369	-807	11,4	11,7	-0,3

Kaynak: IFS Year Book, Çeşitli Sayılar

Arjantin Peso'sunun Dolara endeksli olması sonucu reel kur değerlenmiş ve bozulan dış ticaret dengesi paralelinde Arjantin 1991'den bu yana devamlı olarak cari işlemler açığı vermiştir. Bu açık kısa vadeli sermaye hareketleri ile kapatılmıştır.

Çizelge 4.11. 1992 – 2001 Döneminde Arjantin Dış Ticaret Verileri

milli gelire oran	İhracat (FOB)	İthalat (CIF)	Dış Tic. Dengesi	Cari İşl. Dengesi	Kısa Vad. Serm. Har.
1992	6,2	6,9	-0,7	-2,9	3,8
1993	6,1	7,1	-1,0	-3,8	9,3
1994	6,9	8,7	-1,8	-4,8	4,9
1995	8,5	7,5	1,0	-2,1	2,0
1996	9,9	9,2	0,7	-2,9	4,8
1997	10,3	11,1	-0,8	-4,8	6,5
1998	9,5	10,6	-1,1	-5,2	6,8
1999	8,1	8,4	-0,3	-4,1	5,2
2000	9,5	8,6	0,9	-3,2	3,0
2001	9,6	6,9	2,7	-1,3	1,1

Kaynak: IFS Year Book, Çeşitli Sayılar

Tablodan da anlaşılacağı üzere, Arjantin dış ticaret dengesinde ciddi bir sorun yaşamamasına rağmen; Konvertibilite Programının uygulandığı dönem boyunca milli gelirinin yüzde 4'ü civarında bir cari işlemler açığı vermiş ve bu açık aynı dönem itibariyle milli gelirin yüzde 5'ine yaklaşan sermaye hareketleri ile finanse edilmiştir. Arjantin'de ele alınan dönemin tamamında ithalat ve ihracat rakamlarının milli gelire oran olarak düşüklüğü (dönem ortalaması hem ithalat, hem de ihracat için yüzde 8,5'tir) döviz kurundaki reel değerlenmenin dış ticaret dengesi üzerindeki olumsuz etkisinin uzun süre taşınabilmesini mümkün kılmış gibi gözükmektedir.

Uygulanan program, her para kurulu uygulaması gibi görelî fiyat yapılarını bozmuştur. 1992-2001 döneminde Toptan Eşya Fiyatları kümülatif olarak yüzde 6,5 civarında artarken, nominal döviz kuru hiç değişmemiştir. Ayrıca, 1999 ve 2000 yıllarında ABD dolarının diğer para birimleri karşısında değer kazanması, bu para birimine endekslenmiş olan pesonun iyice değerlenmesine yol açmıştır.

Millî gelirdeki reel artış; programın ilk yıllarında Peso' da ki reel değerlenmeye bağılı olarak güçlü bir seyir izlemiş, 1999'dan itibaren ise para kurulu uygulamasının bağımsız bir para politikasına izin vermemesi paralelinde, gerilemeye dönüşmüştür.

Arjantin ekonomisinin ortaya koyduğu istikrarsız yapı etkisini döviz kuru sisteminde ve sistemin işleyişinde sık sık değişiklikler yapması sonucunu doğurmuştur. 1980-1985 yılları arasında dünyada esen globalleşme rüzgarı ve bunun ortaya çıkarttığı esnek kur rejimlerine olan ilgi artmış olmasına rağmen, bu sistem ile istikrarı yakalayamamış, 1985 yılında denemeye aldığı Dolar'a bağılı kuru 1990'lı yıllar ile birlikte para kuruluna çevirerek güçlü bir ekonominin istikrarını iç ekonomiye yansıtma amacını gütmüştür.

Para kurulu uygulaması, bağımsız bir para politikası uygulama şansını sona erdirmiş, ayrıca dış ticaret açığının da büyümesine sebep olmuştur. Böyle bir ortamda dış kesimde verdiği tasarruf açığını kamu ve özel kesim tasarruflarıyla kapatması beklenen Arjantin'de 1999-2001 döneminde kamu kesimi de düzenli bir şekilde açık vermiştir. Bu durum kısmen Arjantin'deki güçlü popülist gelenekten, kısmen de devletin federal yapısından kaynaklanmıştır.

Sonuç olarak, kamu açıkları, fon talebini arttırarak Peso faizlerinin Dolar faizlerinin üzerine çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum; hem kamu açıklarının uzun yıllar boyunca

devam ettirilmesini mümkün kılmış, hem de ekonominin dengeye gelmesi için gerekli olan tasarrufu sermaye hareketleri yoluyla sağlamıştır. Fakat bu politika uzun vade de krizin oluşmasına neden olmuştur.

4.6.2. Krizin Gelişimi

Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Dünya Ekonomisi Masası çalışanlarından Barış Çiloğlu'nun Arjantin ekonomisi ile tespiti şu şekildedir:

Arjantin ekonomisinin neden sağlıklı olduğunu kısaca özetlemek gerekirse, şunlar söylenebilir;

- Yolsuzluklar: Dünya yolsuzluk endeksinde Arjantin, 57. sıra gibi oldukça geri düzeyde olan bir ülkedir. Gelir dağılımının bozukluğu ve yüksek işsizlik ülkede rüşvet ve yolsuzlukları sürekli artırmaktadır. Yolsuzluk sıralamasında Türkiye'den daha kötü bir durumdadır.
- Özelleştirme: 1990 yılından itibaren uygulanan hatalı özelleştirme politikaları ile oluşturulan verimsiz şirketler ve karteller ülke ekonomisine zarar vermektedir. Arjantin, millî petrol şirketlerini bile stratejik değerlendirme yapmadan satmıştır.
- Sıcak Para Girişi: 1990-2000 yılları arasında Arjantin'e 150 milyar Dolar sıcak para girişi oldu. Bu durum Arjantin ekonomisinin dengesini bozmuştur.
- Dış Borçlar: Asya, Meksika ve Rusya krizlerinin etkisiyle ekonomisi zayıflamış olan Arjantin'in oldukça kısa vadeli, ödenmesi zor dış borçları 146 milyar Dolar olmuştur.

Yukarıdaki sebepler bir ülkenin krize girmesi için her ne kadar "gerekli" olsa da "yeterli" değildir. Çünkü Arjantin'in durumunda olan hatta daha kötü olan ülkeler bulunmaktadır.¹⁴

¹⁴ Çiloğlu B, (2002). Stratejik Analiz. Cilt 2, Sayı 22.

Genişletici ekonomi politikalarına mali disiplinsizlik nedeni ile artan kamu borçlarının yanında dış açıklarında giderek büyümesi bir borç finansman sorununu da beraberinde getirmiştir. Söz konusu açıkların finansmanının portföy yatırımları ile karşılanması nedeni ile iç ve dış borç sarmalı oluşmuş ve ekonomi bir borç batağına sürüklenmiştir. Cari durumun daha fazla sürdürülemeyeceğine olan inanç beraberinde ülkeyi çözüm olarak ülkeyi IMF ile masaya oturma aşamasına getirmiş, 3 yıllık bir Stand-by anlaşması yapılmış ve bu kapsamda 14 Şubat 2000 tarihinde Fon'a bir niyet mektubu sunulmuştur.

IMF'nin 11 milyar dolarlık finansal desteğini içeren program yeterli olmamış ve 30 Ağustos 2001 tarihi yeni bir niyet mektubu ile Arjantin IMF'den ek olarak 6 milyar dolar finansal kaynak istemiştir. Bu niyet mektubu, ilk mektubun aksine ekonominin canlandırılması ile ilgili önlemler içermektedir. Ancak programdaki canlandırıcı önlemler de etkili olmamış ve 2001 Kasım – 2002 Şubat arasındaki dönemde kriz çok ciddi bir sosyal boyut kazanarak şiddet eylemlerine dönüşmüştür. 24 Aralık 2001 tarihinde Arjantin moratoryum ilan etmiş ve iki hafta içerisinde dört ayrı hükümet kurulmuştur.¹⁵

Krizin kronolojisi şu şekilde gerçekleşmiştir:

- Temmuz 2001 : Piyasalardaki güvensizlik ve Devlet Başkanı Rua'nın istifa söylentileri borsayı son 28 ayın en düşük seviyesine indirdi.
- Temmuz 2001 : Üç büyük kredi derecelendirme kuruluşu Arjantin'in kredi notunu düşürdü.
- Ağustos 2001 : IMF Arjantin'in stand-by borçlanmasında yaklaşık 8 milyar dolarlık bir artış önersinde bulunmayı kabul etti.
- Ekim 2001 : Halk bankalardan yaklaşık 1,3 milyar dolar çekti.

¹⁵ Apak S, Aytaç A (2009). Küresel Krizler. Avcıol Basım Yayın, s.251, İstanbul.

- 1 Aralık 2001 : Cavallo, Arjantinlilerin hesaplarından çekebilecekleri paraları sınırlayıcı sıkı tedbirler ilan etti. Tedbirlerle nakit çekişleri ayda bin dolarla sınırlandırılıyor ve offshore transferlerine üst sınır getiriliyordu.
- 6 Aralık 2001 : Ekonomi Bakanı Cavallo, bankalarda tutulan özel sigorta fonlarının devlet bankası Banco de la Nacion tarafından devralınarak hazinenin hesabına aktarılacağını ve emeklilerin maaşlarının bu hesaplardan ödeneceğini söyledi.
- 13 Aralık 2001 : İşsizlik oranı yüzde 18,3 seviyesine yükseldi. Büyük sendikalar grev çağrısı yaptı.
- 17 Aralık 2001 : Hükümet kamu harcamalarında yaklaşık yüzde 20 kısıntı içeren 2002 bütçesini sundu.
- 18 Aralık 2001 : IMF, Arjantin'in Ocak ayında vadesi gelen yaklaşık 950 milyon dolarlık borcunu ödemeyi erteleyebileceğini, ancak Arjantin'in mali politikasının, borç ve faiz hadleri rejimin sürdürülemez nitelikte olduğunu belirtti.
- 19 Aralık 2001 : Yağmalama ve ayaklanma hareketlerine karşı sıkıyönetim ilan edildi. Cavallo'ya verilen özel yetkiler iptal edildi.
- 20 Aralık 2001 : Cavallo ile birlikte tüm kabine istifa etti.
- 21 Aralık 2001 : Devlet Başkanı Fernando de la Rúa istifa etti.
- 23 Aralık 2001 : Arjantin'in geçici Devlet Başkanı Adolfo Rodríguez Saa göreve başladı.
- 30 Aralık 2001 : Saa istifa etti.
- 1 Ocak 2002 : Kongre Senatör Eduardo Duhalde'yi iki yıllığına devlet başkanı seçti.

- 6 Ocak 2002 : Arjantin hükümeti Peso'yu yaklaşık yüzde 29 oranında devalüe ederek, dış ticaret işlemlerinde 1 Doların 1,40 Peso olarak belirlendiğini açıkladı. Arjantin'e borç vermiş borç vermiş ya da bu ülkede yatırım yapmış bankalar ile şirketler devalüasyon kararı ile birlikte bir gecede milyonlar kaybetti.
- 11 Şubat 2002 : Hükümet, ikili döviz kuru sisteminden vazgeçerek Peso'yu serbest dalgalanmaya bıraktı.

Arjantin krizinin sebepleri üzerinde ekonomistler tarafında halen tam bir uzlaşma sağlanamamıştır. Mesela Mussa krizin sebeplerini; işgücü piyasasının esnek olmaması, konvertibilite programından zamanında çıkılmaması, ABD Dolarının hızlı değer kazanması ve kamu maliyesindeki disiplinsizlik olarak belirtirken, Krueger ise dış borç miktarının büyüklüğünün de çok etkili olduğunu savunmuştur.

IMF dışındaki araştırmacı ve iktisatçılar bu nedenlerden sadece bir kısmını paylaşmaktadır. De la Torre, Schmukler ve Yeyati' ye göre krizin temel sebebi uygulanan programın bankacılık sistemi üzerinde oluşturduğu, biriktirdiği sorunlardır. Konvertibilite programı bankacılık sistemini çok hızlı bir şekilde büyütürken dış şoklara ve kamu maliyesi şoklarına karşı aşırı kırılgan bir hale getirmiştir.

Fieldstein, krizin en önemli sebebinin sabit kur uygulaması ve dış borç stokunun kontrolsüzce büyümesi olarak görürken; Calvo, Izquierdo ve Talvi ise Rusya krizinin ardından Arjantin'e yönelik sermaye akımının beklenmedik bir şekilde azalmasını krizin temel nedeni olarak görmektedir.

4.7. 2008 Dünya Ekonomik Krizi

2008 yılının ikinci yarısında patlayarak tüm dünyayı etkilemiş ve patladığı dönemin üzerinden nerdeyse iki yıl geçmiş olmasına rağmen etkileri hala azalmamış ve tam olarak kestirilemeyen bir kriz olmuştur. ABD emlak ve taşınmaz piyasalarında başlayarak tüm dünyaya yayılan kriz dünya ekonomilerinin yaşadığı en büyük krizlerden biridir ve 1929 Büyük Buhranı ile kıyaslanabilecek derinlik, etki ve büyüklüğe sahiptir.

4.7.1 ABD Mortgage Piyasası¹⁶

Mortgage sistemi ABD’de uzun yıllardır uygulanan ve 20-30 yıla kadar uzayan vadelerle ev sahibi olma imkanı sunan bir ev kredisi sistemidir. Bu sistemde, ev almak isteyenler tarafından kredi kuruluşlarından alınan krediler sabit ya da değişken faizlerle geri ödenmektedir. Kredi kullanmak isteyenler öncelikli olarak kredi geçmişlerine göre derecelendirilmektedir. Buna göre kredi geçmişi kötü olanlar, geçmişi iyi olanlara karşılık daha yüksek faiz ödemek zorundadır. Bir başka deyişle subprime mortgage piyasasında, kredi almak için gerekli şartları sağlayamayan kişilere de kredi kullandırılmaktadır. Bu kişilerin kredi geçmişi ev kredisi almak için uygun almayabilmektedir. Hatta bu kişilerin aldıkları kredi ve bunun faizini ödemek için yeterli gelirlerinin olması da şart değildir. Yüksek faiz karşılığı bu kişiler sisteme dahil edilerek büyük bir riskin altına girilmektedir.

Mortgage piyasalarındaki subprime mortgage oranı 1996 yılında yüzde 9 iken, 2004 yılından sonra hızla artarak 2006 yılında yüzde 20 seviyelerine kadar ulaşmıştır. Ancak 2006 yılında gayrimenkul piyasasında başlayan durgunlukla birlikte fiyatlarda düşüş başladı. Fiyatların daha da yükseleceği düşüncesiyle yüksek faizlere katlanan tüketiciler, zor bir döneme girdi. Özellikle değişken faiz kullanmayı tercih eden yatırımcılar FED’in faiz artırımını sonucunda yüksek faiz yüküyle karşı karşıya kaldılar. Değişken faiz sistemini tercih edenler başlarda sabit faizli sisteme oranla daha az aylık ödese de, düşük ödenen kısmın ana para üzerine eklenmesiyle onların da borçları katlanarak arttı. Ayrıca faiz oranlarında belirlenen bir

¹⁶ Apak S, Aytaç A (2009). Küresel Krizler. Avcıol Basım Yayın, s.251, İstanbul.

Endekse göre yapılan artışlar da ödemeleri imkansız hale getirdi. Özellikle bu yöntemi tercih edenler büyük sorunlarla karşı karşıya kaldı.

Yaşanan tüm bu gelişmelerin ardından ödeme güçlerinin oldukça üstünde kredi kullanan orta ve dar gelirli grup için kredi ödemeleri neredeyse imkansız hale geldi. İlk başlarda iyi giden ve kredi kuruluşlarına daha fazla kar sağlayan subprime piyasasında tehlike sinyalleri daha güçlü çalmaya başladı. Konut fiyatları düştüğünden evini satsa bile borcunu ödeyemeyecek duruma gelen duruma gelen tüketiciler, tam anlamıyla bir çıkmaza girdi. Kredi kuruluşları bu kişilerin evlerine el koymaya başladı. Kredi borcunu ödeyemeyen pek çok aile evsiz kaldı. El konulan ev sayısında yaşanan büyük artış ve kredi kuruluşlarının bu evleri satıp nakde çevirmek istemesi, konut fiyatlarındaki düşüşü daha da arttırdı.

Bu durumu bir örnekle şöyle açıklayabiliriz:

- 2001 yılında 200 bin dolara ev satın alan bir kişi, bunun 40 bin dolarını peşin 160 bin dolarını ipotek kredisi ile alsın.
- 3 yıl sonra yeni bir ekspertiz ile evin değeri 300 bin dolara çıkınca, 2. İpotek ile bankadan 100 bin dolar kredi alsın ve bunu başka harcamalarında kullansın.
- 2005 yılında başka bir değerlendirme ile evin değeri 360 bin dolar olsun ve 3. İpotek alınarak eve ek tadilatlar yapılsın.
- Ancak aynı ev satışa çıktığında piyasada 360 bin dolara satılamayınca mortgage sistemi darbe aldı.
- Ev fiyatları daha da düşünce, üzerlerindeki ipotek bedellerini bile karşılayamaz hale geldi.
- Alacakları biriken bankalar kaynak bulamayınca mali sistem aksamaya başladı.

2001 yılında gayrimenkul sektöründe oluşmaya başlayan balon 2006 yılına gelindiğinde patladı ve sektör duraklama dönemine girdi.

Mortgage piyasaları, sadece kredi veren kuruluşla alan arasındaki kredi ilişkisine bağlı bir piyasa değildir. Bankalar, kredi alacaklarını menkul kıymetleştirme yoluyla yatırım aracı haline çevirebiliyordu. Örneğin mortgage'a dayalı menkul kıymetler, teminatlandırılmış borç yükümlülükleri bu yatırım araçlarından bazılarıdır. Kredi veren kuruluşlar karmaşık yapıdaki bu yatırım araçları yoluyla yeni kazançlar elde etme imkanı yakaladılar. Mortgage kredileri,

kredi kartı alacakları, araba kredileri gibi riskli veya daha az riskli farklı cinsten borçların bir araya getirilip yeniden paketlenmesiyle oluşturulan bu menkul kıymetler, daha yüksek kar elde etmek isteyen yatırımcılar için de yeni birer alternatif haline geldi. Hedge fonlar gibi yüksek kaldıraçla işlem yapan fonlar, yüksek kar elde etme isteğiyle bu tür kredi ürünlerine büyük ilgi gösterdi. Ancak subprime mortgage piyasasında başlayan sıkıntının etkisi bu alanda da hissedildi. Ortaya çıkan sorunlarla birlikte, yatırımcıların bu tür kredilere dayalı türev ürünlere olan güveni de azaldı. 2000 yılında hedge fonlar 500 milyar dolar, türev ürünler 20 trilyon dolar iken bu rakamlar 2007 yılı sonunda 2 trilyon dolar ve 120 trilyon dolar seviyelerine yükseldi.

Kredi derecelendirme kuruluşlarının CDO'lara verdikleri notların yüksek olduğu yönündeki eleştirilerin artmasıyla, derecelendirme kuruluşlarından S&P ve Moody's 17 milyar dolardan daha fazla değer taşıyan bu türden tahvilin notunu indirdi. Paralarını fonlardan çekmek isteyen yatırımcı sayısındaki artışla birlikte bu ürünleri nakde çevirmek de zorlaştı. Bu yatırım araçlarının fiyatları oldukça düştü ve milyarlarca dolarlık fonlar neredeyse değersiz hale geldi. Şirketler paralarını almak isteyen yatırımcılara ödeme yapmak için, hatta fonlarını çevirmek için bile para bulamaz hale geldiler.

4.7.2. Krizin çıkışı

2000'li yılların başlangıcı ile birlikte, başta petrol olmak üzere bütün emtia ve tarım ürünü fiyatlarında büyük artışlar yaşandı. Özellikle Çin ve Hindistan gibi ülkelerin 2000'li yıllar boyunca gösterdiği müthiş ekonomik büyüme ile birlikte tüm emtia ve tarım ürünlerine olan talep sürekli arttı ve bu da bu ürünlerdeki fiyatların artmasında çok etkili oldu. 2008 yılına gelindiğinde gıda fiyatları ile birlikte, altın, petrol ve diğer pek çok emtia tarihinde gördüğü en yüksek fiyatlara ulaşmıştı. Bu fiyat artışları her ne kadar talep kaynaklı gibi düşünülse de büyük bir spekülasyon balonu da içinde barındırıyordu. Emtia fiyatlarında yaşanan bu yükselişle birlikte ABD Doları da pek çok ülke parası karşısında ciddi değer kaybetmişti.

Krizin patlak noktası Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. ABD'nin 2000 yılından sonra başladığı resesyona mücadele programı çerçevesinde uyguladığı para politikası ile faiz oranlarında peş peşe indirim getirmesi ekonominin geneline bir canlılık getirmiştir. Piyasada likidite genişlemesi ile birlikte genel refah artmış ve tüketim harcamalarında ciddi artışlar olmuştur. Bunlarla birlikte türev piyasalarda yaşanan inanılmaz kazançlarla birlikte bireylerin

varlıkları sanal olarak şişmeye başlamış ve reel olarak olmayan paralarla bireyler daha çok harcama ve tüketim eğilimi içine girmişlerdir. Tüketimde artış eğilimi, geniş likidite ve düşük faiz oranları en çok inşaat sektörüne talebi arttırmış yükselen emlak fiyatları ve düşen faizlerle birlikte mortgage kredileri 10 trilyon dolar seviyesine ulaşmıştı. Ancak bu likidite genişliği ve talep canlılığı enflasyonist baskıyı da beraberinde getirince ABD Merkez Bankası faiz artırma yoluna gitmiştir.

Artan faizlerle birlikte başta konut sektörü olmak üzere ekonomik büyüme yavaşlamış, mortgage kredilerinde sorunlu kredi oranı artmaya başlamıştı. İlk olarak Mart ayı içerisinde elinde çok yüklü miktarda yüksek riskli konut kredisi tutan yatırım bankalarından Bear Sterns iflas etti. Tüm piyasalarda yaşanan ciddi değer kayıpları ile birlikte bireyler varlıklarının büyük kısmını kaybetmiş ve nihayetinde 16 Eylül 2008’de ABD’nin en büyük beşinci yatırım bankası 158 yıllık Lehman Brothers’ın iflasını istemesiyle kriz patlamıştır. Lehman Bros.’un iflasını Merrill Lynch ve AIG gibi Amerika’nın en büyük finans kurumlarının iflası takip etti. Çok kısa bir süre içerisinde pek çok banka iflas ederek başka bankalara satıldı yada hükümet tarafından desteklenmek durumunda kaldı. 2008 yılında batan banka sayısı 25 iken kamu desteği almak zorunda kalan banka sayısı 5, 2009 yılında ise batan banka sayısı 140 iken kamu desteği alan banka sayısı ise 8 olarak gerçekleşmişti. 2007 yılında ABD’de batan banka sayısının 3 olduğunu düşündüğümüzde krizle birlikte nasıl bir yıkım yaşandığını daha iyi anlayabiliriz.

ABD’de patlayan bu büyük kriz çok kısa bir süre de hatta eş zamanlı olarak Avrupa’ya ve tüm dünyaya sıçradı diyebiliriz. İzlanda’da üç büyük banka iflas etti ve enflasyon %15’lere kadar yükseldi. ABD emlak piyasasında yaşanan büyük çöküş aynı şekilde İngiliz emlak piyasasında da etkili oldu.

Kriz büyük otomotiv şirketlerinde çok sert bir şekilde etkiledi. General Motors ve Chrysler iflasın eşiğine geldi ve hükümetten yardım istedi. Avrupalı otomotiv şirketleri de büyük sıkıntı yaşadılar ve hükümetlerinden mali yardım talebinde bulundular. Avrupa’nın köklü otomobil firmalarından Volvo Çinliler’e satıldı.

4.7.3. Krizin Türkiye'ye etkileri

Amerika Birleşik Devletleri'nde patlak veren kriz, finans sektöründen başlayarak hızlıca reel sektöre yayılmış ve dünya ekonomileri ile birlikte Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Türkiye açısından durumu incelediğimizde Tekstil sektörü hiç şüphesiz krizden en çok etkilenen sektörlerin başında gelmektedir.

2008 Eylül ayında resmen patlak veren krizle birlikte dünya finans piyasaları çok ciddi çöküşler yaşadı. Türev piyasalarla birlikte finans ve emtia piyasalarında yaşanan fiktif değer artışları bir anda tam tersine bir hareketle akıl almaz boyutlarda değer kayıplarına dönüştü. Tüm dünya, şirketler, kurumlar sahip oldukları varlıklarının, servetlerinin büyük bir kısmını kaybetti. Kaybedilen bu varlıklar sebebiyle tüketim harcamaları birden kesildi ve tüm dünyada büyük bir durgunluk başladı. Ardı ardına iflas eden büyük finans kurumları öyle bir güven bunalımı başlattı ki bankalar bırakın reel sektörü fonlamayı kendi aralarındaki fon akışlarını bile kesti.

Türk Bankacılık sistemi dünyadaki diğer örnekleri gibi bu krizden çok fazla etkilenmedi. Bunda 2001 yılında Türkiye'de yaşanan bankacılık krizi neticesinde yeniden yapılandırılan ve güçlendirilen bankacılık sistemin etkisi olduğu gibi, henüz ülkemiz finans piyasaları içersinde türev ürünlerin çok fazla kullanılmıyor olmasının ve mortgage sisteminin henüz ülkemizde çok yerleşmemiş olmasının da payı büyüktür.

Finans tarafı dışında reel sektör yönünden konuya bakacak olursak ise işler ne yazık ki böyle güzel gelişmemiştir. Hem iç talep hem de dış talepte büyük daralmalar yaşanmış, sanayi üretiminde ciddi azalışlar olmuş pek çok insan işsiz kalmıştır. AB ülkelerinde meydana gelen resesyona bağlı olarak yaşanan talep daralması Ekim ayından itibaren ihracatımızda ciddi düşüklere neden olmuştur (Anonim 2009). Ayrıca ABD Doları bazında takip edilen ihracat performansları değerlendirilirken; Euro/Dolar paritesinin durumu da göz önünde bulundurulmalıdır. 2007 yılında 1 Euro 1,37 ABD Dolarına eşitken 2008 yılında Euro Dolar karşısında %7,5 değer kazanarak 1,47 seviyesine yükselmiştir. Yani dolar olarak takip edilen ihracat performansımızda %7,5'lık kısmı fiktif bir artıştan kaynaklanmaktadır.

Çizelge 4.12. Türkiye'nin Dış Ticareti (2006 -2010)

	YILLIK				Ocak -Mayıs
	2006	2007	2008	2009	2010
İhracat (Milyon Dolar)	85.535	107.272	132.027	102.128	45.546
İthalat (Milyon Dolar)	139.577	170.063	201.964	140.899	68.125
Dış Ticaret Dengesi	-54.042	-62.791	-69.937	-38.771	-22.579

Kaynak: TÜİK

Çizelge 4.13. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Gelişme Hızları(19992010)

YILLAR	GELİŞME HIZI
1999	-3,4
2000	6,8
2001	-5,7
2002	6,2
2003	5,3
2004	9,4
2005	8,4
2006	6,9
2007	4,7
2008	0,7
2009	-4,7
2010 (İlk Çeyrek)	11,7

Kaynak: CNN Türk, TÜİK

Prof. Dr. Sudi Apak krizin Türkiye'ye olan etkilerin şu şekilde değerlendirmiştir:
Türkiye'de ABD ve Avrupa ülkelerindeki gibi gelişmiş bir mortgage piyasası yok. Bu sistem pek çok ülkede uzun yıllardır uygulanmasına rağmen, Türkiye'de konuyla ilgili yasa

Şubat 2007’de meclisten geçti. ABD’de krizin başladığı subprime mortgage piyasaları Türkiye’de mevcut olmadığından, ülkemizdeki gayrimenkul piyasasına yayılan bir etkiden söz edemeyiz. Ancak bu krizin genel anlamda Türk piyasalarına etkisi olmadığını söylemek yanlış olur. Bu krizle birlikte finansal piyasalarda başlayan tedirginliğin en çok hissedildiği ülkelerden biri de Türkiye oldu. Yurtdışı borsalarında yaşanan kayıplar, İMKB’ye de ser düşüşler yaşattı. Yabancı yatırımcıların artan dolar talebiyle birlikte, Türk Lirası’nda da diğer gelişmekte olan ülke para birimlerinde olduğu gibi kayıplar görüldü.

Carry trade pozisyonlarını kapatan yatırımcıların gelişmekte olan ülkeleri tek etmeye başlaması, yüksek cari açık sorunu bulunan Türkiye için tehlikenin artmasına neden oldu. Ancak bununla birlikte, gayrimenkul piyasası açısından olumlu gelişmeler yaşanması beklenmektedir. Dünya çapında gayrimenkul yatırımcılarını bir araya getiren GRI dünya başkanı Henri Alster, piyasalarda yaşanan mortgage krizi nedeni ile yatırımların Türkiye ve Rusya’ya kaydığını ve gayrimenkul sektöründe fiyatların hızla yükselmemesi durumunda Türkiye’nin 2008 yılında geçen yıla göre 2 katı doğrudan yabancı sermaye çekeceğini söyledi. Gerçekte bu oran Türkiye’de %40 azalmıştır. Son yaşanan kriz ve daha önceki krizlerin anatomisi incelendiğinde “kapitalizm müdahale kabul etmez” gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu, dünya ekonomisinin yaşadığı ilk çalkantı değil. Kapitalizm tarihi boyunca bu tarz irili ufaklı krizlerle karşılaştı. Bu krizler sonrasında oluşan doğal seleksiyon, yüksek riskli iş yapan, verimli çalışmayan işletmeleri iflasa sürüklerken, başarılı firmaları ise daha da büyüttü. Zaten sistemin var olmasının en önemli nedenlerinden biri, belki de en önemlisi bu mekanizmasıdır. Böyle çalkantıları geciktirici müdahaleler ise, krizleri daha da büyütme dışında hiçbir sonuç yaratmadı. ABD ekonomisinin son dönemde yaşadığı çalkantıları önlemek adına sisteme gereğinden fazla enjekte ederek piyasaları mutlu etmeğe çalışmak da, hastalara geçici bir rahatlık için verilen ilaçlara benzetilmektedir. Dünya ekonomisini bir likidite tuzağının içine düşürmek, öngörülenden daha büyük tehlikeler doğurabilecektir. Bugün geçici bir mutluluk yaşayan piyasa oyuncularını büyük sıkıntıya sokarken, reel ekonomileri de derinden etkileyebilecek bir riske dönüşebilecektir.

5. TÜRKİYE’DE TEKSTİL

Pamuk ipliği, yün ipliği, pamuklu ve yünlü dokuma, suni-sentetik, ipekli dokuma ve trikotaj (örme) sanayini içeren tekstil sektörünün son aşamasını konfeksiyon (hazır giyim) oluşturmaktadır. Teknolojideki ve tüketici taleplerindeki gelişmeler tekstil ürünlerinin, dolayısı ile sektörün kapsamını da genişletmiştir. Sektör, kullandığı hammaddeler ve işlem özellikleri bakımından “hafif endüstri” olarak nitelendirilmektedir. Üretim aşamaları ve kullanılan makinelerin çeşitliliği, üretim hızının düşüklüğü gibi nedenlerle emek – yoğun bir sanayi dalı olarak tanımlanan tekstil sektörü son yıllarda sanayide görülen önemli yapısal değişiklikler sonucu sermaye –yoğun bir sanayi dalı haline dönüşmüştür. İmalat sanayinde tüketim malları içerisinde yer alan sektör, imalat sanayi sınıflandırmalarında kullanılan sistemlere göre çeşitli şekillerde gruplandırılmaktadır. Günlük yaşamımızın her aşamasında, yatak örtüsünden perdeye, havludan ise giderken giydiğimiz giysilere kadar tekstil yaşamımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Bu çeşitlilik, tekstil sektörünün çeşitli süreçlerinin oluşmasına neden olmuştur. Uluslar arası ticaret sınıflandırmasında tekstil sektörü 3 temel başlık adı altında incelenmektedir. Bunlar;

- Tekstil elyafları ve bunların atıklarını içeren bir grup,
- Tekstil ipliği, dokuma, mensucat ve ilgili ürünleri içeren bir grup,
- Konfeksiyon (Hazır Giyim) ve aksesuarlarını içeren bir diğer gruptur.¹⁷

Gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de ihracat geliri ve istihdam yaratma potansiyeli açısından lokomotif güç imalat sanayidir. 1980-2000 döneminde tekstil ve hazır giyim sanayi yıllık %20.5 büyüme ile ülkenin en büyük ihracatçı imalat sanayi haline gelmiştir (TGSD, 2008; İGEME, 2008). Ancak, Çin’in küresel tekstil ve hazır giyim pazarlarına dahil olması ile birlikte 2000’den itibaren Türk tekstil ve hazır giyim sanayi ihracatta gerileme ile karşılaşmıştır (İTKİB, 2008). Tekstil ve hazır giyim sanayi Türkiye’nin öncü sektörlerinden biri konumundadır ve bu alandaki yatırımlar ve üretim Osmanlı dönemine dek uzanmaktadır.

¹⁷ Özgür İ. Türkiye’de Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünün Durumu ve Çıkış Stratejileri. Yüksek Lisans Tezi. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Tekstil Sektörü iki buçuk milyon kişiye doğrudan, on milyon kişiye dolaylı istihdam sağlayan bir sektördür (Anonim 2007). İşçilere, Maliye'ye ve SGK'na yaptığı ücret, vergi ve prim ödemeleri ile ülkeye kazandırdığı yirmi iki milyar ABD Doları'nın üzerindeki döviz girdisi ve yarattığı katma değer ile Türkiye Ekonomisi ve Sanayisi için stratejik bir sektör olan Tekstil uzun yıllardır ciddi yapısal sorunlarla boğuşmaktadır. Bir yandan yüksek işçilik ve enerji giderleri, yanlış uygulanan teşvik politikaları, sektörün kayıt dışından kurtarılamaması gibi sorunlar sektöre ayak bağı olurken diğer yandan da ekonomik krizler sektörün belini bükmektedir.

5.1. Türkiye'de Tekstil Tarihçesi

5.1.1. Genel bilgiler

Tekstil üretimi, insanoğlunun giyinme ihtiyacı olmasından beri vardır. İlerleyen zamanlarda hızlı bir gelişim gösteren bu üretim kolu bir sanayi dalı haline gelmeye başlamıştır. Küçük birimlerden oluşan bu sektör, zaman içerisinde ihtiyacı karşılamış ve talebe uygun olarak da büyüme göstererek büyük bir sanayi dalı haline gelmiştir. Hızlı bir gelişim süreci içine girmiş olan tekstil sektörü 18.y.y' da siyasi bunalımların ve kapitülasyonların etkisi ile gerilemiştir. Avrupa'da üretimin makine ile yapılmaya başlanması ve Türk sanayisinin buna ayak uyduramaması nedeniyle sektör Avrupa'dan makine ithal eder duruma gelmiştir.¹⁸

Türkiye'de tekstil üretiminin tarihi Osmanlı dönemine uzanmaktadır. Osmanlı döneminde Saray'ın ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak devlet tarafından kurulan ve özellikle dokuma ve deri sektörlerinde yoğunlaşan Feshane, Basmahane, Hereke ve Beykoz Fabrikaları doğrudan doğruya birer kamu işletmesi olarak faaliyet göstermişlerdir. 16. ve 17. yüzyılda tekstil üretimi oldukça yaygın ve ileri düzeyde yapılmakta idi. İmparatorluğun son yıllarına kadar sanayinin tekstil üzerine kurulu olması da sektörün öneminin bir göstergesidir.

¹⁸ Aras, G.,2006, Avrupa Birliği ve Dünya Pazarlarına Uyum Açısından Türk Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünün Rekabet Yeteneği, Mart Matbaası, İstanbul, s.59.

Osmanlı döneminde açılan ve daha sonra Cumhuriyet yönetimine devrolan ve bu fabrikaların isimleri değiştirilip kapasiteleri arttırılmıştır. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nden iki yıl sonra, Nisan 1925 de kurulan Sanayii ve Maadin Bankası, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan Bakırköy Bez, Feshane Yünlü Dokuma, Hereke Yünlü ve İpekli Fabrikalarını denetimi altına alarak, yönetim ve işletmelerini üstlenmiştir. Banka, ayrıca aynı yıl kurulan, Isparta ve Bünyan (Kayseri) Halı Fabrikası şirketlerine de ortak olmuştur. 1932 yılında Devletçilik uygulamasının ilk örneği olarak Devlet Sanayi Ofisi (DSO) kurulmuştur. DSO, sanayi yatırımları üzerinde denetim yetkisine sahipti. 1933 yılında DSO kaldırılmış yerine Sümerbank kurulmuş ve Sanayii ve Maadin Bankası'nca işletilen dokuma fabrikaları bu kuruluşa devredilmiştir. Cumhuriyet döneminin Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı gereğince 1939 yılına kadar pamuklu dokuma tüketimini karşılamak için Sümerbank tarafından yeni fabrikalar kurulması yoluna gidilmiştir. Bu uygulama ile Kayseri, Nazilli, Ereğli ve Malatya fabrikaları kurulmuştur. 20.yüzyılda daha da gelişen tekstil sektörü açısından, 1923-1962 yılları arasında ülkede önemli bir üretim kapasitesi oluşmuştur. En temel hammadde pamuğun Türkiye'de önemli miktarda yetiştiriliyor olması, izleyen yıllarda ülkede tekstil sektörünün daha da gelişmesine hizmet etmiştir.

1950 ve sonrasında tarımsal gelirlerde yaşanan artışlarla birlikte özellikle Çukurova bölgesinde bir sermaye birikimi oluşmuştur. Bossa ve Güney Sanayi gibi pek çok büyük ve köklü tekstil işletmesi bu dönemlerde kurulmuştur. Ayrıca Sümerbank 1950 – 1962 döneminde İzmir, Denizli, Erzincan, Bergama, Manisa ve Antalya fabrikalarını kurmuştur. 1972 yılına kadar olan süreçte ilk planlı kalkınma denemesinin yapılmasıyla sektör iyice genişlemiştir. Her geçen gün yapılan yeni yatırımlarla birlikte hızla büyüyen sektör 80'li yıllara gelindiğinde ülke ihtiyacının tamamını karşılayabilir kapasiteye ulaşmıştır. 1980 yılından itibaren ihracata yönelik sanayileşme stratejinin benimsenmesi ve bu yöndeki teşviklerin artmasıyla birlikte sektör için ihracat kapıları açılmış ve 1989'a kadar olan süreç, sektörün dışa açılma yıllarını oluşturmuştur.

Tekstil sektörü kendisine paralel olarak hazır giyim ve konfeksiyon sektörünün de gelişimine önemli katkı sağlamıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde tekstil sektörünün gösterdiği yüksek ihracat performansı ile Türkiye'nin genel ihracatı içerisindeki payı %11'e çıkmıştır. Bugün 5 milyar dolar değerinde ihracat ile sektör, ekonominin önde gelen bileşenlerinden biri durumundadır.

AB ile gümrük birliği dikkate alınarak 1994 ve 1995 yıllarında yapılan ilave yatırımlarla birlikte Türkiye’de tekstil konusunda önemli miktarda üretim kapasitesi oluşmuştur. Kurulu makina parkı açısından kapasite değerlendirildiğinde dünya kısa elyaf iğ kapasitesinin %3,7’si, uzun elyaf iğ kapasitesinin %5,2’si, OE rotor kapasitesinin %6,4’, mekiksiz dokuma tezgahlarının %2,7’si, mekikli dokuma tezgahlarının %1,8’i ve ynl dokuma tezgahlarının %5’i Türkiye’de bulunmaktadır.

Konfeksiyon sektörüne göre, daha sermaye yoğun bir yapısı bulunan tekstil sektöründe işletmeler genellikle orta büyüklükte örgütlenmiş olup; entegre büyük tesisler de bulunmaktadır. Türkiye genelinde ihracata yönelik üretim yapan 7.500 civarında tekstil imalatçısı bulunmaktadır. Tekstil mamlleri kurulu kapasite ve üretim bakımından İstanbul, İzmir, Denizli, Bursa, Kahramanmaraş, Gaziantep gibi illerde yoğun olarak yapılmaktadır.

Tekstil sektörünün makina parkı genel olarak en yüksek teknoloji ile donanımlıdır ve Türkiye’de çok gelişmiş bir tekstil terbiye sanayii de bulunduğundan katma değeri yüksek, özellikli ürünler rahatlıkla retilenmekte ve pazarlanmaktadır.

Tekstil ihracatında pamuklu ürünlerin (pamuk elyaf, iplik ve dokuma kumaş) %25 gibi önemli bir payı bulunmaktadır. En fazla ihraç edilen tekstil mamlleri pamuklu dokuma kumaşlar, yatak çarşafları, örme mensucat, ambalaj için torba ve çuvallar ile sentetik-suni devamsız liflerden dokuma kumaşlardır.

5.1.2. Sektörün Türkiye’de avantajları

- Temel hammaddeler açısından zenginlik: Türkiye, 900 bin ton civarında pamuk üretimi ile dünyanın 6. büyük pamuk üreticisidir. Ayrıca, kayda değer miktarda suni ve sentetik elyaf üretimi yapılmaktadır.

- Başta Avrupa lkeleri olmak üzere ana pazarlara coğrafi yakınlık: Türkiye dünyadaki en büyük tekstil ithalatçılarından olan AB ülkelerine coğrafi olarak en yakın tekstil tedarikçisi ülkelerden birisidir. Coğrafi yakınlık dolayısıyla nakliye sürelerinin kısa oluşu çabuk teslimat ve hızın en önemli belirleyicilerden birisi olduğu yoğun rekabet ortamında Türkiye’ye önemli avantajlar sağlamaktadır.

- Kalifiye ve eğitimli işgücü: Türkiye iyi eğitimli ve genç nüfusu ile sektörün işgücü ihtiyacını kolaylıkla karşılayacak insan kapasiteye sahiptir. Mesleki eğitim veren çok sayıda okul bulunmakta olup, mesleki eğitim devlet ve sivil toplum örgütleri tarafından düzenlenen mesleki seminer ve kurslarla takviye edilmektedir.

- Gelişmiş bir tekstil terbiye sanayi olması: Tekstil sanayimizin sahip olduğu en önemli avantajlardan birisi de Türkiye’de oldukça gelişmiş bir tekstil terbiye sanayinin olmasıdır. Çoğu özel sektör tarafından işletilen tekstil terbiye firmaları son teknolojiyi kullanmakta ve teknolojiye önemli yatırımlar yapmaktadır.

5.1.3. Krizlerin sektöre etkileri ve sektörde son durum

Tekstil sektörünün büyümesi ihracat odaklı olduğu için, Türk Lirası’nın diğer para birimleri karşısında değer kaybetmesine sebep olan ekonomik krizler ilk bakışta sektör için olumlu gibi görünebilir ancak konu detaylı incelendiğinde ve uzun vadeli bakıldığında bu durumun çok kısa süreli avantaj yaratmanın dışında başka bir getirisi olmadığı görülecektir. Türkiye’nin 1998 yılından 2008 yılı sonuna kadar gerçekleştirdiği genel ihracat incelendiğinde, on bir yıllık süreçte ihracatın dolar bazında 4,5 kat arttığı görülmektedir (Anonim 2008). Aynı dönemde tekstil ihracatı ise 2,6 kat artmıştır. Aradaki bu artış farkı sonucu, 1998 senesinde %9,4 olan tekstil ihracatının genel ihracat içindeki payı 2008 senesinde %5,3’e düşmüştür.

Sevinç İşbitiren (2008) yazdığı bir makalede, sektörün son durumunu şu şekilde değerlendirmiştir.

Türkiye’nin önemli sektörlerinden olan ve milyonlarca ailenin geçim kaynağı olan tekstil sektörü. Son dönemlerde basında sektörle ilgili bir bilgi ya da habere pek fazla rastlayamıyoruz, birkaç büyük tekstil devinin kapanması haberleri dışında.

Halen pamuklu giysi ihracatı yapmayı başarabilen çok az firma ayakta. Birçok firma battı ya da batmadan önceki son günlerini yaşıyor. Aslında bu gün yaşananlar sürpriz değil. Bu günün geleceği dünden belli idi. İki sene tehlike olarak görünen Çin’in yanına bugün

Hindistan, Pakistan ve Bangladeş eklenmiş durumda. İşçiliğin ülkemize oranla çok daha ucuz olduğu bu ülkelerde ürettirilen ürünlerin kaliteleri de ne yazık ki çok kötü değil. Hatta kötü değil. Verdiğiniz paranın fazlasıyla karşılığını alıyorsunuz.

Bugün iyi markalar arasında sayacağımız markaların neredeyse yüzde 80'i bu ülkelerde üretim yaptırmakta. Üstelik perakende satış fiyatlarını indirmeden. Arada kalan fazladan para ise bugün o markaların cebinde. Uluslararası markalar artık ne Türkiye'de ne de Avrupa'da imalat yaptırmıyorlar. Bu mağazalardaki ürünlerin etiketlerine bakarak bunu doğrulayabilirsiniz. Yine söylemek istiyorum, kalitenin düşmesine rağmen maliyetleri azalan firmalar perakende fiyatlarını ellemeden fazla marjlarını ceplerine atmakta.

Hükümetin tekstil sektörünü kurtarmak adına ne yaptığı ortada. KDV oranının yüzde 8'e düşürülmesi dışında yapılan hiçbir çalışma yok. Ancak bunun doğal olarak ihracata faydası olmadığı gibi iç piyasaya da faydası dokunmadı. İspanyol ve İngiliz markalarının hüküm sürdüğü piyasada zaten tasarım konusunda zayıf olan Türk markaları çaresizce rekabet etmeye çalışmakta. Ancak yerli markaların ne yazık ki çok da fazla şansı yok.

Bugün tüm diğer konularda olduğu gibi çabuk tüketimin geçerli olduğu günümüzde moda ve giysilerde hızla ve ucuza tüketiliyor. O nedenle yapılan KDV indiriminin ne kadar yetersiz olduğunun görülmesi ve acilen sektör için teşvik içeren önlemler alınmasının zamanı. Acilen bu konuya eğilmesi gereken hükümet Türk tekstilcisini rekabet edebilecek hale getirmeli. Türkiye'nin itici sektörlerinden olan tekstil sektörü kaderi ile baş başa bırakılmamalı.¹⁹

¹⁹ İşbitiren S. Tekstil Sektöründe Son Durum. <http://www.tumgazeteler.com/?a=2601908>
(11.05.2010)

5.1.4. Sektörün başlıca sorunları²⁰

Sektör; 1950 yılına kadar Tekstil, 1970 yılına kadar da konfeksiyon sektöründe ithalata kilitlenmiş ve 1980’li yıllara kadar sadece iç piyasaya yönelik üretim yapmıştır. 1980’li (özellikle de 90’lı) yıllarda ihracatın başını çektiği dışarıya açık büyüme politikaları ile beraber, hızla büyüyerek ihracatta büyük artışlar kaydetmiş ve ülkemizin de üretim, ihracat ve istihdamda olmazsa olmaz sektörü haline gelmiştir. Bu süreçte, Türkiye’nin 1996 yılında girmiş olduğu Gümrük Birliği ile, artacağı düşünülen İhracatımız, gümrüklerin sıfırlanmasıyla birlikte aksine azalmış, ithalat ise artmıştır. “En avantajlı ve rekabet edebilecek sektör” olarak nitelendirilen Tekstil Sektörü, Gümrük Birliği sürecinde, rekabet imkanlarını kaybeder hale gelmiştir.

Sektörün en önemli sorunlarına değinecek olursak:

- Kayıt dışı istihdam: Aynı zamanda Türk ekonomisinin de temel sorunlarından biri olan kayıt dışı istihdam sorunu, istihdama yönünden en önemli sektörlerden biri olan tekstil için de büyük bir sorundur. Sektörde kayıtdışılık yaklaşık %80’ler düzeyindedir (Öz İplik-İş Sendikası 2005).
- Yapısal Sorunlar: Ülkemiz tekstil ve konfeksiyon firmalarının % 80’den fazlasının KOBİ niteliğinde olması ve öz sermayelerinin rakiplerine göre yetersiz kalması, yeni teknolojileri uygulamaya koymalarını zorlaştırmaktadır. Tekstil ve konfeksiyon firmalarının işletme sermayelerinin yetersiz olması ise hem üretimi sürdürmek hem de dış pazarlara açılmada önlerindeki önemli engellerden birini oluşturmaktadır. Tekstil ve konfeksiyon firmalarımızın Araştırma-Geliştirme ve eğitim faaliyetlerine yeterli önemi vermemeleri sektörün nitelikli ve verimli işgücü temine ve katma değeri yüksek ürünlerin üretimine imkan vermemektedir.

²⁰ Öz İplik İş Sendikası 2005. Tekstil Sektörü Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Ankara.

Tekstil sektöründe halen katma değeri yüksek iplik, kumaş ve teknik tekstil ürünleri üretimi gerçekleştirilememekte ve bu alanda ithalat yoluna gidilmektedir. Konfeksiyon sektöründe fason imalatın yanısıra ülkemiz firmalarının kendi markaları ile üretime henüz yeni başlamaları, 2005 sonrasında kotaların kalkması sonucunda Asya ülkeleri karşısındaki rekabet şansımızın daha da azalmasına neden olabilecek bir unsurdur.

- Enerji Maliyetlerinin Pahalılığı: Enerji maliyetlerinin pahalılığı, Türk sanayinin dünya ile rekabetinin önündeki en büyük engeldir. Ülkemizdeki enerji fiyatlarının rakip ülkelerin üstünde olması temel girdilerden biri olan enerji alanında firmalarımızın rakiplerine göre dezavantajlı olarak ihracat mücadelesine başlamasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda, petrol ve petrol ürünleri üzerindeki fahiş vergi yükünün hafifletilmesi, önemli enerji indirimi ve teşviği anlamına gelecektir. Tekstil sektörünün Türk sanayi ve ihracatındaki önemli ve ayrıcalıklı yeri itibarı ile, özel enerji indirimine tabi tutulması mutlaka gerçekleştirilmesi lazım gelen bir husustur.

Çizelge 5.1. Karşılaştırmalı Enerji Maliyetleri

ENERJİ MALİYETLERİ (2004)	
ÜLKE	\$/KWS
Güney Afrika	0,02
Yeni Zelanda	0,03
İsveç	0,03
Kanada	0,04
Finlandiya	0,04
Polonya	0,04
ABD	0,04
Belçika	0,05
Çek Cumhuriyeti	0,05
Yunanistan	0,05
Macaristan	0,05
Meksika	0,05
Slovak Cumhuriyeti	0,05
İspanya	0,05
Tayvan	0,06
Danimarka	0,06
Almanya	0,06
Hollanda	0,06
Hindistan	0,07
İngiltere	0,07
Avusturya	0,08
Portekiz	0,08
Türkiye	0,08
İtalya	0,09
İsviçre	0,09
Japonya	0,17

Kaynak: Uluslararası Enerji Fonu, Öz İplik-İş Sendikası

- Atıl Kapasite: Türk Tekstil Sektöründe 2000’li yıllarda başlayan modernizasyon yatırımları ile beraber yeni ve büyük kapasiteli yatırımlar yapılmıştır. Avrupa Birliği heyecanı ile yapılan bu yatırımlar kapasite fazlası oluşturmuştur. Üst üste gelen son yılların krizleri sektörde büyük hasara neden olmuştur. Kapasite kullanım oranları bir hayli düşmüş, son kriz ikinci darbeyi vurmuş ve bugün Kapasite Kullanım Oranları yüzde 50’ye inmiştir. Bugün Türkiye’de kurulu ring iplik tesislerinin %20 ila %25’inde bir kapasite daralması sözkonusudur. Open-end iplik tesislerinin yaklaşık %40’ı oranında bir kapasite

kullanamama sorunu vardır. Türkiye'nin iğ ve open-end kapasitesi hesaplandığında, milyarlarca dolarlık bir paranın demir olarak yattığı görülmektedir. Borçlarını ödeyememekten, hammadde temin edememekten ve de talep yetersizliğinden birçok işyeri kapanmış, vardiya düşmüş, haftada 3-4 gün çalışmaya başlamış ve işçilerini çıkarmak durumunda kalmıştır. Özetle tekstil sektöründe ciddi bir daralma yaşanmıştır. Bu daralmanın temel sebebi Çin faktörü nedeniyle sektördeki belirsizliğin sürmesidir. 2004 yılına kadar aşırı yatırım talebi gelen tekstil sektöründe özellikle Uzakdoğu faktörü nedeniyle bazı kollarda atıl kapasite oluşmuştur. 2005'le gelişen trend göz önüne alındığında ucuz sıradan malların üretiminde Dünya'da mevcut ve daha da artacak olan kapasite fazlalığı ve rekabet büyüklüğü göz önüne alındığında, bu malların üretimine yönelik yatırımlara daha fazla rağbet edilmemelidir. Orta vadede üst sınıf moda yönelik ürünler ve moda-marka ürünlerin üretimine yönelik yatırımlara ağırlık verilmesi doğru bir strateji olacaktır.

- Teşvik Sorunu: Türkiye'de yatırımların ve dolayısıyla sektörlerin yönlendirilmesinde en önemli etken "Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu'dur". Geçmiş dönemlerdeki teşvik uygulamaları, bir taraftan bazı tekstil alt sektörlerinde aşırı kapasitelerin oluşmasına izin vererek, tüm sektöre zarar verirken, diğer taraftan da teşvik alan bazı iyi niyetli yatırımcılar yanıltılmıştır. Hükümetler bugüne kadar tekstil ve konfeksiyon sektörünü bir stratejiye dayandırmadan teşvik etmiştir. Bu nedenle sektördeki teşvik uygulamaları muhakkak yeniden düzenlenmeli, sektörel teşvik politikasının uygulanmalıdır. Devlet teşvik ve kredileri kontrol altına alınarak, büyük bölümü nakdi olarak değil, istihdam oranında vergi indirimi şeklinde ve üretimi ve istihdamı fiilen teşvik edecek biçimde uygulanmalıdır. Kısa dönemde modernizasyon ve yenileme dışında, mevcut kapasitelerin arttırılmasına ve geliştirilmesine yönelik yatırımlar teşvik edilmelidir. Girişimcinin önündeki tüm engeller kaldırılmalı, teşvikler istihdama bağlı olarak kaydi ve yaygın olmalı, kaçak yabancı işçi çalıştırdığı tespit edilen firmalar ve sanayiciler hiçbir teşvik indiriminden yararlandırılmamalıdır. EXIMBANK kredi limitleri, dönemlere göre arttırılmalı ve sanayicilere "istihdam-üretim, istihdamı kayıt içine alma" artışı endeksi oluşturularak verilmelidir.

5.2. 2005 Yılı Sonrasında Türk Tekstil Sektörü

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkelerin kalkınma çabalarına yardımcı olmak, uluslar arası ticareti serbestleştirip işbirliği kurmak amacıyla 50 kadar ülkenin temsilcisi tarafından “Uluslar arası Ticaret Örgütü” (ITO) adı verilen uluslar arası bir örgütün kurulması amaçlanmıştır. Bu örgütün kuruluş çalışmaları devam ederken, belirli mallar üzerinde tarife indirimlerinde bulunmak ve ITO’nun ülkelere onaylanmasına kadar geçecek sürede bu indirimleri uygulamaya koymak amacıyla, 23 ülke tarafından Ekim 1947’de Cenevre’de geçici olarak nitelendirilen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır. 1974’de GATT çerçevesinde, daha kapsamlı olan "Çok Elyaflılar Anlaşması" (MFA) yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma, yaklaşık 20 yıl -1994’de son bulana kadar uluslararası hazır giyim ticaretinin iskeletini oluşturmuştur. Temel amacı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tekstil ve hazır giyim endüstrilerinin eşzamanlı bir şekilde ilerlemesini sağlamak olan MFA, aynı zamanda serbest ticareti de teşvik etmiştir. GATT, ITO’nun kurulamaması nedeniyle 1948-1994 yılları arasında uygulanmış ve dünya ticaretinde genel kabul gören bir çerçeve oluşturmuştur. Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesini ve düzenli işleyişini amaçlayan bir anlaşma niteliğindeki GATT, 1.1.1995 tarihi itibariyle kurumsal bir yapıya kavuşturularak, Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) dönüştürülmüştür. GATT kapsamında bulunan MFA da yerini, 1 Ocak 1995’de "Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşması"na (ATC) bırakmıştır. DTÖ’nün kurucu üyeleri arasında yer alan Türkiye de, iç onay prosedürünün tamamlanmasının ardından 26 Mart 1995 tarihinde DTÖ üyesi olmuş ve 1.1.1995’ ten itibaren yükümlülükleri geçerli sayılmıştır.

1995 yılında yürürlüğe konan Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşması neticesinde on yıllık bir sürenin sonunda tekstil ve konfeksiyon ile ilgili dış ticaret kotalarının kaldırılması amaçlanmıştır. Kotaların kaldırılmasına karar verildiği dönemde bu durum; Türkiye, Meksika, Fas, Pakistan, Brezilya gibi tekstil ürünleri sektöründe uzmanlaşmaya çalışan birçok ülkede büyük bir kazanç olarak görülmüştür. Bu durumu “fakirlikten kurtuluş reçetesi” olarak gören birçok ülke, bu alandaki yatırımlarını hızlandırmıştır. Ancak gelişmekte olan ülkelerin büyük bir hevesle bekledikleri 2005 yılı, 2001 yılından itibaren kabusla dönüşmüştür. Çünkü bu tarihte, anlaşma yıllarında hayal bile edilmeyen bir gelişme ile Çin, Dünya Ticaret Örgütü’ne katılmıştır. Böylece Çin diğer üyelerle aynı haklara sahip olarak, tekstil ticaretinin serbestleşmesinden de en fazla yararlanacak ülke konumuna gelmiştir. Çin, 2001 yılında

DTÖ'ye kabul edilmesinin ardından, serbestleştirilen uluslararası piyasalarda, pek çok ülke tarafından hayal bile edilemeyecek seviyede düşük fiyatlarla inanılmaz düzeylerde satış artışları sağlamıştır. Bugün için gelinen noktada Çin, dünya tekstil ve hazır giyim piyasalarını tamamıyla ele geçirme yönünde bir politika izlemektedir (İTKİB 2005).

1 Ocak 2005 tarihi itibariyle DTÖ'nün Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşması uyarınca DTÖ üyeleri arasındaki miktar kısıtlamaları kaldırılmış yani kotalar sıfırlanmıştır. Bu gelişmeyle birlikte 2001 yılında DTÖ'ne üye olan Çin sahip olduğu ucuz emek ve usulsüz devlet sübvansiyonları neticesinde yarattığı haksız rekabetle dünya piyasalarında büyük bir fırtına estirmiştir. Bu fırtınada en büyük zararı görenlerden biri de hiç şüphesiz Türk Tekstil sektörü olmuştur.

2000'li yıllara gelindiğinde yapısal sorunlar nedeni ile sektörün 80'li yıllarda başladığı müthiş büyüme ve gelişme trendi yavaşlamaya başlamıştı. Ancak 2005 yılında kotaların sıfırlanması ve Çin'in haksız rekabeti nedeni ile sektör derinden sarsılmış ve büyük bir çöküşe başlamıştır.

2005 yılında başlayan büyük çöküşle birlikte uluslar arası pazarlarda sürekli kan kaybeden Türk Tekstil Sektörü ihracattan aldığı gücü kaybetmesi nedeni ile büyük sıkıntılar yaşamaya başlamış ve iflasın eşiğine gelmiştir. 2008 yılında yaşanan dünya ekonomik krizinin de olumsuz etkileri ile birlikte pek çok büyük ve köklü tekstil firması üretimini durdurmuş, piyasadan çekilmiş ya da en iyi durumda olanlar bile ciddi anlamda küçülmek zorunda kalmıştır.

5.3. Tekstil Sektörünün Sıkıntılarını Aşabilmesi İçin Yapılması Gerekenler

Teknolojik gelişmeler, değişen tüketici ve pazar beklentileri, uluslar arası rekabet koşulları ve bunlara benzer pek çok değişken nedeni ile sadece tekstil sektörü değil tüm üretim ve hizmet sektörü katılımcıları zamanla kendisini yenilemek ve hızla küreselleşip değişen dünyaya uyum sağlamak zorundadır. Aksi takdirde sistemin hızla dönen çarkları uyum sağlayamamış olanları ezerek sistemin dışına atacaktır.

Özellikle 2005 yılında başlayan yeni uluslar arası pazar şartları ile birlikte tekstil sektörümüz de hızla, gereken reformları yapmalı, sürekli değişen ve gelişen bu küresel

pazarda etkin bir oyuncu olarak varlığını sürdürebilmek adına sayacağımız adımları hızlıca atmalıdır.

Sektörün uluslar arası pazarlardaki rekabet gücü açısından, ilk bakışta göze çarpan, en büyük problemi üretim maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Üretim maliyetlerinin yükselme nedenlerini de kalem kalem inceleyecek olursak, karşımıza çıkacak ilk problemlerden biri yüksek enerji maliyetleri olacaktır. Türkiye’de enerji fiyatları AB ülkelerine ve Uzak Doğu ülkelerine göre çok pahalıdır. Enerji fiyatlarının AB ortalaması 4 cent/kws iken Türkiye’de bu rakam 8-9 cent/kws seviyelerine yükselmektedir. Enerji fiyatları mutlaka AB seviyelerine indirilmelidir. Kısa vadede enerji üretimini ucuzlatmanın mümkün olmadığını düşünsek dahi en azından elektrik faturaları üzerindeki TRT payı, enerji fonu, belediye tüketim vergisi gibi masraf kalemleri derhal kaldırılmalıdır.

Türkiye, sanayiden dünyanın en yüksek istihdam vergisini alan ülkesidir. İşçinin işverene maliyeti içerisinde istihdam vergilerinin payı %40’lar seviyesindedir. Bu durum neticesinde de hem rekabet gücü kaybedilmekte hem de firmalar kayıt dışına itilmektedir. Sektör açısından en büyük maliyet kalemlerinden biri olan işgücü maliyetlerini düşürebilmek için; öncelikle kayıtlı istihdam sıkı kontrol ve teşvik edilmelidir. Ücretler üzerindeki vergi yükü hafifletilmeli, asgari ücret vergiden muaf tutulmalıdır. Kayıtlı istihdamı seçen, vergilerini ve sigorta primlerini zamanında ve sağlıklı ödeyen işverenler için sigorta primlerinde en azından %25 indirim sağlanmalıdır.

Uzun yıllardır bir marka yaratamamış ve dünyanın büyük markalarına fason üretim yapmış Türk Tekstil sektörü bu alışkanlığını ve bu üretim yapısını bir an önce terk etmeli ve artık kendi markasını, kendi modasını yaratmalıdır. Bu aşamada Türk tekstil sektörünün yapacağı en büyük hata ucuz tekstil ürünleri pazarında egemen olan Çin, Hindistan ve diğer uzak doğu ülkeleri ile rekabet etmeye çalışmak olacaktır. Kendi markalarını yaratarak yüksek katma değerli üretim yapan Türk Tekstil sektörü bu sayede, en büyük avantajı düşük maliyetle üretim yapmak olan uzak doğulu rakipleriyle arasına büyük bir set koymuş ve yok olmaktan kurtulmuş olacaktır. Markalaşmanın sağlanabilmesi için devlet tarafından uygulanan marka, fuar, sergi vs. teşvikleri arttırılmalı ve yararlanma şartları kolaylaştırılmalıdır.

Tekstil sektörümüzde markalaşmanın nasıl bir başarı getireceğinin en güzel örneği olarak Erak Giyim firmasının “ Mavi Jeans “ markası gösterilebilir. Firma 1984 yılında kurulmuş ve 1991 yılında kendi markasını oluşturana kadar yabancı markalar adına üretim yapmıştır. Ancak 1991 yılında kendi markasına yaptığı yatırımlarla birlikte tüm dünyada tanınan ve satılan bir marka konumuna ulaşmış 50 ülkede 4.000’e yakın mağazada satılır hale gelmiştir (Mavi Jeans, 2010). Marka dünyanın diğer tanınmış markalarıyla aynı, hatta daha iyi fiyat koşullarında satılır ve ürettiği mamulün tüm katma değerinden yararlanır hale gelmiştir. Markanın izlediği strateji, tüm sektör tarafından incelenmeli ve örnek alınmalıdır.

Tekstil üretiminde farklılığın yakalanması ve yine yüksek katma değer avantajından yararlanmak adına yüksek teknoloji tekstillerin üretimine (üşütmeyen, terletmeyen kumaşlar, nano teknoloji ile üretilmiş kumaşlar, çok fonksiyonlu kumaşlar, vs...) ağırlık verilmeli ve bu alanlarda gelişebilmek için Ar-Ge faaliyetlerine yatırım yapılmalı ve bu faaliyetler devlet tarafından teşviklerle desteklenmelidir.

Sektörün bir diğer sorunu ise makine ve yedek parça tedarikinin yurt içinden sağlanamamasıdır. Makine ve yedek parçaların ithal ediliyor olması hem yatırım maliyetlerini hem de kurulum ve işletme maliyetlerini arttırmaktadır. Ayrıca tekstil ihracatı ile yurt dışından kazanılan dövizler makine ve yedek parça ithaliyle tekrar yurt dışına çıkarılmaktadır. Bu nedenle tekstil makineleri üretim sanayisinin desteklenmesi hem tekstil sektörü hem de ülke ekonomisi için çok faydalı olacaktır.

Yapılacak bir diğer değişiklikte sektörün yatırım kararları üzerinde olmalıdır. Bugüne kadar sürekli kapasite arttırmaya yönelik yatırımlar yapan sektör artık bu yöntemden vazgeçmeli ve kaynaklarını kapasite artırımı yerine verimlilik artırımına kanalize etmelidir. Çünkü daha öncede söylediğimiz gibi sektörün geleceği ucuza çok üretmekte değil, en kaliteli ve en değerliyi en verimli şekilde üretmekte ve üretimin tüm katma değerinin üretici tarafından kazanılmasındadır. Bu nedenle sektör yatırım yaparken niceliği değil niteliği ön planda tutmalıdır.

Son yıllarda sektörde yaşanan zayıflama nedeniyle zor durumda olan pek çok küçük firmanın bu şartlar ile varlıklarını sürdürmesi pek kolay gözükmemektedir. Bu nedenle bu durumdaki küçük firmaların çeşitli yapılar altında bir araya toplanması sağlanmalı ve şirket birleşmeleri mutlaka teşvik edilmelidir. Birleşmeler sayesinde oluşacak sinerji özelde bu

küçük firmaları rahatlatacak ve tekrar sağlıklı bir ticari yapıya kavuşmalarını sağlayacak, genelde de tüm sektörün sağlıklı bir işleyişe kavuşmasına yardımcı olacaktır.

Sektörün uzun yıllardır bağlı kaldığı dış pazar yapısı artık değiştirilmelidir. Sadece Avrupa Birliği'ne yoğunlaşarak yapılan satışlarla sektörün sürekli artan bir satış grafiğini devam ettirmesi pek mümkün değildir. Özellikle yakın çevremizdeki dış pazarlara, Rusya, Kafkasya ve Orta Doğu'ya yönelik ticaretin artırılması sağlanmalıdır.

Sektörün eğitim kurumları ile ilişkileri acilen gözden geçirilmeli, mesleki orta ve yüksek öğretim kurumları ve üniversiteler ile olan işbirliği artırılmalıdır. Sektör bu alanda yapacağı harcamaların ve yatırımların gelecekte çok büyük kazanımlar getireceğinin bilincine varmalıdır.

6. SONUÇ

I.Dünya Savaşının akabinde, dünya ekonomilerinde yaşanan değişim ve yeniden yapılanma süreci ile birlikte özellikle ABD ekonomisinde de çok hızlı bir yeniden yapılanma ve büyüme süreci yaşanmıştı. Yaşanan bu hızlı ekonomik büyüme, sanayideki gelişim ve üretimdeki artış döneminden güç alan toz pembe ortam ve insanoğlunun her zamanki kolay ve hızlı para kazanma sevdası birleşince 1929 yılı ABD’de patlak vererek tüm dünyayı etkisi altına alan ve “Büyük Buhran” olarak adlandırılan çok büyük bir krize sahne oldu.

Buhran yılları boyunca 1929’dan 1940’lara özellikle Amerika’da yüzlerce şirket iflas etti, işsizlik ve gelirdeki azalma en yüksek noktalara ulaştı ve insanlar yıllarca açlık ve sefalet içerisinde kıvrıldılar.

1929 krizi o kadar şiddetli ve etkiliydi ki tüm dünya ülkeleri sadece kendilerini koruyacak ve ayakta tutacak önlemler alabilmişlerdi ve krizin verdiği zararların bertaraf edilebilmesi on yıldan daha fazla sürmüştü.

1929 Büyük Buhranı çok yıkıcı ve çok şiddetiydi ve dünya ekonomilerinin karşılaştığı ilk büyük küresel şoktu ama son değildi. Dünya ekonomileri bundan sonra da pek çok kez irili ufaklı şoklarla karşı karşıya kaldı.

1973 yılında petrol krizi, 1994 Meksika Krizi, 1997 Güney Doğu Asya Krizi, 1998 Rusya krizi, 2001 Arjantin krizi ve son olarak da 2008 Dünya ekonomik krizi tüm dünya ekonomilerini etkisi altına aldı. Yaşanan küreselleşme ile birlikte dünyanın farklı noktalarında, farklı ülkelerinde baş gösteren sıkıntı ve krizler çok kısa bir sürede tüm dünyaya yayılarak tüm dünya ekonomilerinde hissedildi.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak biz de gerek ülke ekonomimiz kaynaklı, gerekse dış piyasalar kaynaklı ekonomik krizleri Cumhuriyetimiz tarihince pek çok kez yaşadık ve bundan sonra da pek çok kez yaşayacağız. Zaten İktisat biliminin kelime anlamında da yatan “sınırsız ihtiyaçları sınırlı kaynaklarla karşılayabilme” çabası tüm ekonomiler için kriz tehtidini her zaman beraberinde taşımaktadır.

İnsanların ihtiyaçları hiçbir zaman tikenmeyecek hatta azalmayacak, dünyadaki sermaye sürekli daha fazla kazanmak için, küreselleşerek daha da küçülen dünyada o ülkeden o ülkeye hareket edecek, bu hareketlerle birlikte büyük spekülasyonlar yapılacak çok büyük balonlar oluşturulacak ve oyununun yeniden başlayabilmesi için bu balonlar patlayacak ve taşlar yeniden dağıtılacaktır.

Dünyada bugüne kadar yaşanan pek çok doğal felaket yeniden tekrar edecek, belki çok daha büyük felaketler yaşanacaktır. Savaşlar hiçbir zaman durmayacak belki şekil veya boyut değiştirerek sürekli devam edecektir.

Saydığımız tüm bu nedenler dolayısı ile ekonomik krizler dünya var olduğu sürece belli periyotlarda ama farklı şiddetlerde sürekli tekrarlayacaktır.

Kriz kavramına, yaşanmış ve yaşanacak olanlara ‘‘Tekstil Sektörü’’ açısından bakacak olursak Türk ekonomisi ve sanayisinin can damarlarından biri olan tekstil sektörü, son on yıldır boğuştuğu yapısal sorunlar nedeni ile büyük bir sıkıntı içindedir.

Tekstil ve konfeksiyon sektörü ülkemizde, özellikle 80’li yıllarla birlikte çok büyük bir atılıma başlamış ve hızlı bir büyüme kaydederek ülke kayıtlı istihdamının %11’ini kayıt dışı istihdamının da %25’ini karşılar bir hale gelmiş, ihracat hacmi bakımından ülkenin en büyük ikinci sektörü olmuştur. Bu hızlı gelişme ve büyüme de hiç şüphe yok ki hammadde açısından zenginlik, başta Avrupa olmak üzere büyük pazarlara yakınlık, yetişmiş ve kalifiye iş gücü, iyi bir altyapı ve gcl makine parkı gibi avantajların etkisi büyüktür. Ancak sektörün 25 yıldır yaşadığı bu gelişme ve büyümeyi frenleyen hatta son yıllarda durma noktasına getiren; yüksek enerji maliyetleri, kayıt dışı istihdam, teşvik sorunları ve yapısal sorunlar gibi zm bekleyen büyük problem ve sıkıntıları vardır.

Türk tekstil ve konfeksiyon sektörü 1980 öncesi dönemde sanayileşmenin tam olarak gerçekleşmemesi, üretim hacminin kklğ ve ihracat miktarının pay ve hacim bakımından kk olması nedeni ile yurt dışı ekonomik gelişmelerden çok şiddetli olarak etkilenmemiştir.

1980 sonrası yaşanan küresel krizler de ise, Meksika Krizi, Asya Krizi, Rusya Krizi gibi, tüm ekonomik hayatımız ve ekonomi aktrlerimizle birlikte tekstil sektörümüz de ciddi anlamda etkilemiştir. Sektörün en büyük pazarlarından biri olması sebebiyle özellikle

Rusya'da patlak veren kriz genel ekonomik yapı özelinde, sektöre de büyük sıkıntılar yaşatmıştır.

Yaşanan son krizlerle özellikle de 2001 Şubatındaki yerel kriz ve 2008 yılındaki küresel krizle birlikte sektör büyük yaralar almıştır. Özellikle 2008 dünya ekonomik krizinde iç ve dış talep büyük ölçüde azalmış ve durma noktasına gelmiştir. Hammadde, enerji ve yardımcı malzeme maliyetleri birden yükselmiş, değişen maliyetler ve daralan pazar nedeni ile sektörde fiyat bile belirlenemez hale gelinmiştir. Yaşanan gelişmeler nedeni ile pek çok işletmede üretime ara verilmiş hatta bazı büyük ve köklü sanayi kuruluşlarında bile üretim tamamen durdurulmuştur. Ancak gerek işveren ve işçisinin özverisi ile gerekse krizlerde genelde yaşadığımız para birimimizin değer kaybetmesinden kaynaklanan ihracatta yaşadığımız avantajlar nedeni ile sektör, bir şekilde krizlerin olumsuz etkilerini bertaraf edip ayakta kalabilmiştir.

Görünen şudur ki; tekstil ve konfeksiyon sektörü için asıl ve büyük tehlike küresel krizler değil içeride yaşanan sıkıntılar ve uzun yıllardır bir türlü giderilemeyen büyük yapısal sorunlardır. Çünkü sektör pek çok kez iç ve dış ekonomik şoklara maruz kalmış ve bir şekilde bu şokları atlatarak ayakta durmuş ve son yıllara kadar da büyümesine devam edebilmiştir. Ancak yapısal sorunlar nedeni ile sırtında taşıdığı kambur günden güne büyümüş ve artık taşınamaz hatta katlanılmaz bir hal almıştır.

Sektörün tekrar eski ihtişamlı ve karlı günlerine geri dönebilmesi, hızlı büyüme rakamlarına tekrar ulaşabilmesi için ihtiyaç duyulan yapısal reformlar bir an önce yapılmalıdır. Kayıt dışı ekonomi önlenmeli, enerji fiyatları dünya ile yarışabilir seviyelere çekilmeli, teşvik uygulamaları sektörün beklentileri yönünde il teşviki şeklinde değil sektörel teşvik şeklinde uygulanmalıdır.

Şu an sektörün genel üretim ve pazarlama trendi olan ucuza mal ederek dünyanın diğer ülkelerinde ki büyük markalara taşeron üretim yapma trendi terk edilmelidir. Türk Tekstili en iyi ve en kaliteliyi kendi adı ve markası ile üreterek kendi adı ve markası ile satmalı sadece üretim karından değil katma değer karından da yararlanmalıdır.

Saydığımız iyileştirme ve geliştirme adımlarını atmaya bir an önce başlamadığımız ve hızlı bir şekilde bu süreci tamamlayamadığımız takdirde ülkenin üretim, istihdam ve ihracat lokomotiflerinden biri olan “Türk Tekstil Sektörü” bir sonraki küresel krizi kuvvetle muhtemel ki göremeyecektir.

KAYNAKLAR

- Akidiş M. Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler-Beklentiler. Pamukkale Üniversitesi www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/akdis.doc (08.05.2010)
- Aktan C, Şen H (2002). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri. http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/toplam-kalite/aktan-sen-ekonomik-kriz.pdf
- Alatlı A (2007). Dünya Ekonomik Krizleri. <http://www.tekplatform.com/ekonomi-turizm/165537-dunya-ekonomik-krizleri.html> (11.05.2010)
- Afşar M (2004). Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1558, Eskişehir, s.77.
- Apak S, Aytaç A (2009). Küresel Krizler. Avcıol Basım Yayın, 251s, İstanbul.
- Aras, G, 2006, Avrupa Birliği ve Dünya Pazarlarına Uyum Açısından Türk Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünün Rekabet Yeteneği, Mart Matbaası, İstanbul, s.59.
- Aydın Ü (2003). Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Bildirici M, Parasız İ (2003). Finansal Makro Ekonomi, Ezgi Kitabevi, Bursa, s 492-493.
- Celasun M (2003). 2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası, www.econ.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf (23.04.2009)
- Cengiz A (2008). 1929 Ekonomik Krizinin İstanbul’a Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çiloğlu B, (2002). Stratejik Analiz. Cilt 2, Sayı 22.
- Demir G (1999). Gülten Demir , Asya Krizi ve IMF, Der Yayınları No:268, İstanbul. s,59-60.
- Dumrul C (2003). Para Krizleri ve Bu Krizlerin Tahmin Edilebilirliği. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri.
- Doğu Asya Krizi. www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ead/.../1ozsayma98.doc (11.05.2010)
- Delice G (2003). “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 20, Ocak-Haziran 2003, ss. 57-81.

- Ekonomik Krizin tekstil Sektörüne etkileri (2009). <http://www.parasal.net/ekonomik-krizin-tekstil-sektorune-etkileri-t391.html?t=391> (01.06.2010)
- Ersun C, Palacıoğlu T (1999). Meksika Ülke Etüdü, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:1999-64, Ekim 1999, İstanbul, s.10.
- Ersoy E (2009). 1973 Krizi: Arz Şoku mu? Düşen Kar Oranları mı? Anadolu Uluslar arası İktisat Kongresi. Eskişehir.
- Fırat E (2006). Ekonomik Krizler ve İstikrar Paketleri Türkiye Uygulaması. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Finansal Kriz Tekstili Nasıl Etkiledi (2008). <http://www.tumgazeteler.com/?a=4221437> (01.06.2010)
- Gürsoy M (2009). Dünyadaki Büyük ekonomik Krizler. Metris Yayınları, İstanbul.
- Hubbard R G (1996). Financial Markets and Financial Crisis, The University of Chicago Press, Chicago,s.335.
- İTKİB, 2002, Tekstil Sektörünün İhracat Performansı Yıllık Değerlendirme 2001, İstanbul
- İTKİB, 2009, Tekstil Sektörünün İhracat Performansı Yıllık Değerlendirme 2008, İstanbul
- Karaçor Z (2002). Örenen Ekonomi Türkiye, [www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak / makaleler/Zeynep%20KARA%C3%87OR/KARA%C3%87OR,%20ZEYNEP.pdf](http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Zeynep%20KARA%C3%87OR/KARA%C3%87OR,%20ZEYNEP.pdf) (23.04.2009)
- Kayarkaya O (2006). 1980 Sonrası Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Bu Krizlerin Getirdiği Bir Sonuç Olarak Banka Konsolidasyonları. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Ünivesitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Kazgan G (2002). Türkiye’de Ekonomik Krizler: (1929-2001) Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İrdeleme. İstanbul.
- Keskin H, Kiriş H, Şentürk C (2006). 2001 Krizinin Ekonomik ve Siyasi Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme Çabası www.sosyalbilimler.sdu.edu.tr/PDF/yil2_sayi4_03.pdf (23.04.2009)
- Krizler Tarihi Raporu. <http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=316> (11.05.2010)
- Korkmaz E (2008). Dünya Krizinin nedeni: Yanlış Küreselleşme, [www.yazarx.com /FEkonomi/esfender-korkmaz/25-11-2008/dunya-krizinin-nedeni-yanlis-uresellesme/54794.aspx](http://www.yazarx.com/FEkonomi/esfender-korkmaz/25-11-2008/dunya-krizinin-nedeni-yanlis-uresellesme/54794.aspx)(30.04.2009)

- Kübalı Volkan (2000). 1994 – 1995 Meksika Krizi. <http://kamyon.politics.ankara.edu.tr/dergi/belgeler/kydd/38.pdf> (11.05.2010)
- Mancı A (2006). Küreselleşme, Türkiye'nin Ekonomik Kürselleşmesi ve Krizler. Yüksek Lisans Tezi. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Şanlıurfa
- Özgür İ. Türkiye'de Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünün Durumu ve Çıkış Stratejileri. Yüksek Lisans Tezi. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Petrol Krizi http://tr.wikipedia.org/wiki/1973_Petrol_Krizi (11.05.2010)
- Petrol Krizi <http://www.maximumbilgi.com/default.asp?sx=mk1&ID=746> (11.05.2010)
- Rusya Krizi ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri. <http://ekutup.dpt.gov.tr/dunya/rusya.pdf> (11.05.2010)
- TBMM, 2001, Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünün Sorunları, ss697, Ankara
- Terimoğlu A (2005). Ulusal Rekabet Gücü Olarak Tekstil Sektörü. <http://www.tekstilisveren.org/content/view/192/38/> (11.05.2010)
- Turgut A. Finansal Entegrasyon ve Finansal Krizler Türkiye Örneği (1994, 2000 ve 2001 Krizleri). Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Türkiye'de Tekstil Sektörü http://www.itkib.org.tr/ihracat/DisTicaretBilgileri/raporlar/dosyalar/tanitim_teksti.pdf. (11.05.2010)
- Türk Tekstil Tarihi. <http://www.muhendisforum.net/index.php?topic=835.0> (11.05.2010)
- Varol M. Cumhuriyetin 80. Yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihiçesi. Ankara
- Vural Y (2009). Finansal Krizler ve Hedge Fonların Finansal Krizlerdeki Rolü. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü. İstanbul.
- Yavaş H (2007). 1980 Sonrası Gelişmekte Olan Ülkelerde Yaşanan Finansal Krizler, Finansal Kriz Modelleri ve Çözüm Önerileri. Yüksek Lisans Tezi. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Yay G G (2001). 1990'lı Yıllarda Finanssal Krizler ve Türkiye Krizi, Yeni Türkiye, Yıl:7, Sayı:4, s.1236.

Yılmaz F (2003). Küresel Finansal Krizler ve Bankacılık Sektörüne Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.

Yılmaz S (2006). Türkiye’de Tekstil Sektörünün 1980-2000 Yılları Arasındaki Durumu ve Mekansal Dağılımı. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Edirne'nin Keşan ilçesinde doğdu. İlk öğrenimini Çorlu'da orta öğrenimini Adana'da tamamladı. 2003 yılında Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. 2007 yılında Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı.

2002 yılında Global Menkul Değerler A.Ş.'de Yatırım Uzmanı olarak başladığı profesyonel çalışma hayatına sırasıyla Şekerbank A.Ş.'de Borsa Uzmanı, Aksu İplik Dokuma ve Boya Apre Fabrikaları T.A.Ş.'de Finans ve Mali Analiz Uzmanı olarak devam eden Konur Alp ARACI halen Sakarya Elektrik Dağıtım A.Ş.'de Bütçe ve Finans Departmanında yönetici olarak çalışmaktadır.

Sakarya'da İkamet eden Konur Alp Aracı evli ve bir çocuk babasıdır.